

2000

I R O D A L M I É S T Á R S A D A L M I H A V I L A P

Szerkeszti: Ambrus Judit, Barabás András, Czeglédi András, Margócsy István, Trencsényi Balázs.
Munkatársak: Bojtár Endre, Kovács János Mátyás, Szilágyi Ákos

Posztpetőfi Sándor • Révész Sándor

Szvoren Edina • Ambrus Judit

Henry Kissinger • Döbrentey Dániel

EURÓPA

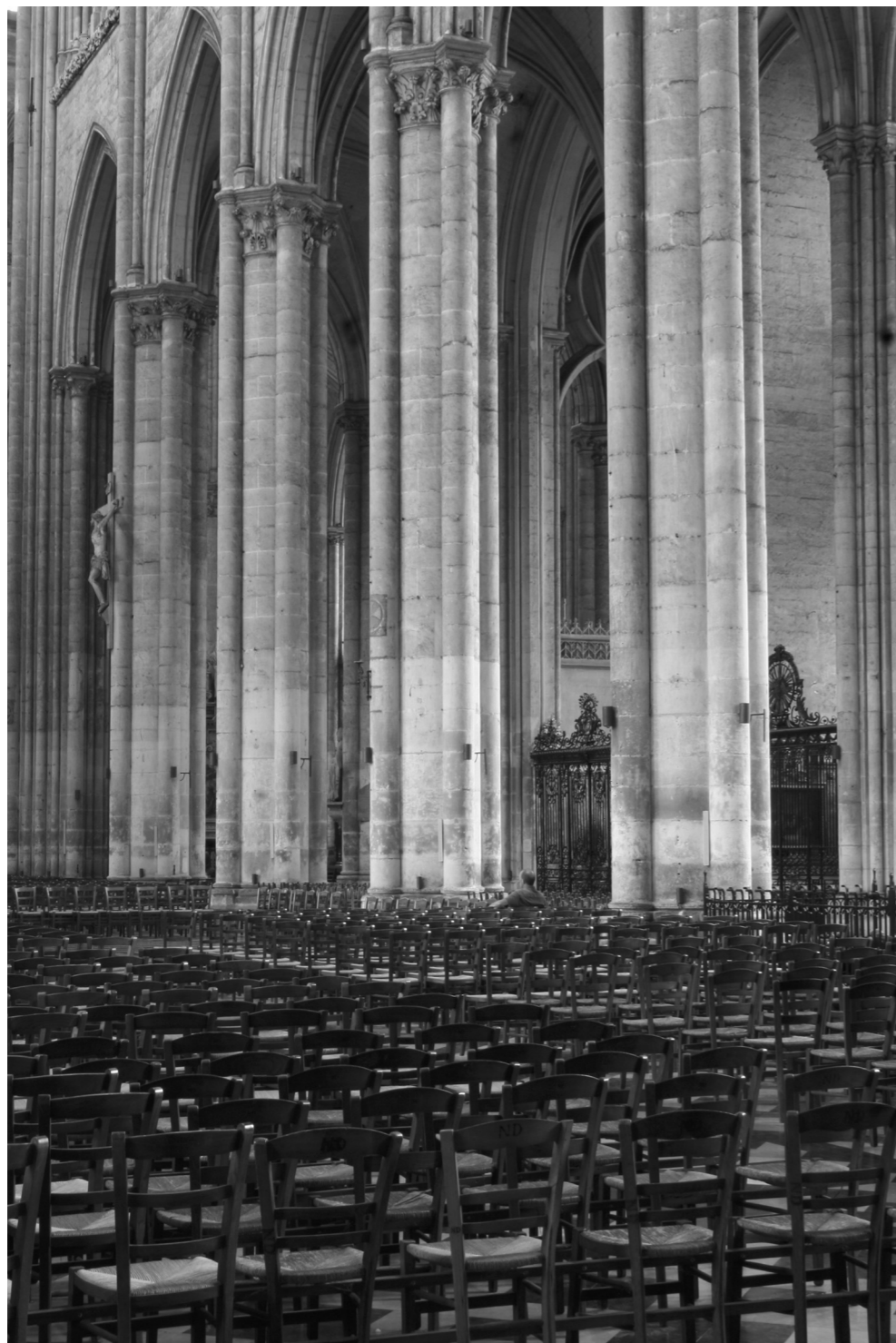

2016. 6. szám – 4. füzet

Ára: 500 Ft

nka
Nemzeti Kulturális Alap

© Döbrentey Dániel

E SZÁMUNK SZERZŐI

Ambrus Judit kritikus, szerkesztő

Döbrentey Dániel (1989) jogász, politológus

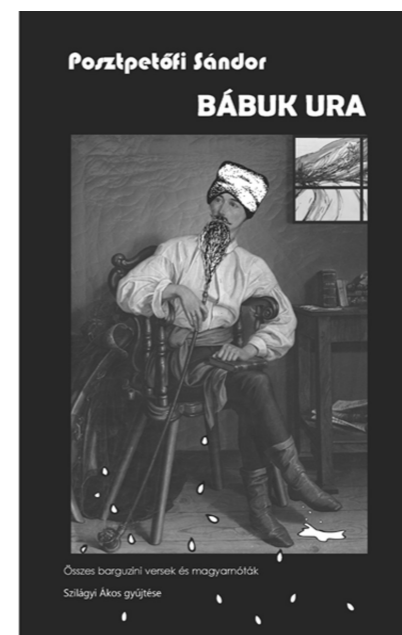
Kissinger, Henry (1923) politikus, Amerika külügyminisztere volt

Posztpetőfi Sándor (Kiskőrös, 1823 – Barguzin, 1956) költő, kátorzsnyik, bérszámfejtő

Révész Sándor (1956) újságíró, szerkesztő

Szvoren Edina (1974) író

E számunkat Döbrentey Dániel fotóival illusztráltuk

A Noran Libri meglepetés-könyve
a 2017. évi Könyvhétre

Posztpetőfi Sándor: Bábuk ura

**Összes barguzini versek
és magyarnóták**

211 oldal, 2800 Ft

A szibériai Barguzinban élt és halt Posztpetőfi Sándor (1823–1956) teljes kéziratos hagyatéka – a lap-pangó korpusz – először jelenik meg hazájában a kéziratos felkutató Szilágyi Ákos gondozásában, és a Poszt-petőfi-kérdést behatóan taglaló „Talált Petőfi” című bevezető tanulmányával. A kötet érdekessége, hogy tartalmazza Posztpetőfi nemrég Szamarában, egy családi ház szénspincéjében megtalált, eddig elveszettnek hitt hőséneke, a „Pirinyó Hernyó Henrik” szövegét és dalbetéteit is.

A több mint 6000 soros kötet teljes hangzó változata a könyv megjelenése után térítés nélkül letölthető lesz Szilágyi Ákos honlapjáról (szilagyiakos.hu)

2000

I R O D A L M I É S T Á R S A D A L M I H A V I L A P
6. SZÁM – 4. FÜZET / EURÓPA

Posztpetőfi Sándor: Versek	3
Révész Sándor: <i>Jó reggelt, szabadság!</i>	6
Szvoren Edina: <i>Odú</i>	29
Ambrus Judit: <i>Temetni jó</i>	42
Henry Kissinger: <i>Metternich és a konzervatív dilemma</i>	46

FELELŐS SZERKESZTŐ: MARGÓCSY ISTVÁN

SZERKESZTŐK: AMBRUS JUDIT, BARABÁS ANDRÁS, CZEGLÉDI ANDRÁS, MARGÓCSY ISTVÁN, TRENCÉNYI BALÁZS

MUNKATÁRSÁK: BOJTÁR ENDRE, KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS, SZILÁGYI ÁKOS **OLVASÓSZERKESZTŐ:** AMBRUS JUDIT

LAPTERV: SZÜTS MIKLÓS **ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:** HERNER JÁNOS, HORVÁTH IVÁN, LENGYEL LÁSZLÓ, TÖRÖK ANDRÁS

KORÁBBI SZERKESZTŐINK, MUNKATÁRSAINK: KÁLMÁN C. GYÖRGY, NAGY MÓNICA ZSUZSANNA, [RETI PÉTER] SZÜTS MIKLÓS

LEVÉLCÍM: 1380 Budapest, Pf.: 1090. **E-MAIL:** ketezer.lap@gmail.com **INTERNET:** www.ketezer.hu

FACEBOOK: <https://www.facebook.com/2000IrodalmiEsTarsadalmiHavilap>

KIADJA A MENTOR IRODALMI ALAPÍTVÁNY. FELELŐS KIADÓ: CZEGLÉDI ANDRÁS.

KÉSZÜLT GOUDY ÉS OFFICINA BETŰKKEL. TÖRDELÉS: SÖRFŐZŐ ZSUZSA.

NYOMDAI NYOMÁS, KÖTÉSZET: ADUPRINT KFT. FELELŐS VEZETŐ: TÓTH BÉLÁNÉ

ISSN 0864-800X. RÉGEBBI SZÁMAINK KORLÁTOZOTT MENNYISÉGBEN KAPHATÓK AZ ÍRÓK BOLTJÁBAN.

TÁMOGATÓNK: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

© Döbrentey Dániel

Posztpetőfi Sándor

DÍNOMDÁNOM PESTIS IDEJÉN

egy pár napon belül
lárma zsvaj elül
nem hiszünk a szóbeszédnek
úgy ülünk a díszebédnek
terülj asztal! – s terül

terülj asztal – s terül
most minden kiderül
mért nem szólnak a gitárok
betemetve minden árok
és csend köröskörül

ember magán könnyít
megérdemel ennyit
de ha mégsem érdemelne
neki az is érdem lenne
szívet ha kés megnyit

kételkedik szögnyit
huroknyit maroknyit
várva a nagy pillanatra
életét tehesse latra –
azt a jövevényit

Nap többé nem hevül
fellegekre kiül –
mint versben ülnek ki boldog
halmokra a hullafoltok
szív is belekövül

ember folyvást javul
de parancs szól: Ja wohl! –
patkány terjeszt kórt miköztünk
vitát ezzel berekesztünk
mert a szó is avul

egy pár napon belül
Isten mindent törül
minden szót és minden képet
mint ki törül ki fenéket
s már ennek is örül

HAUTE COUTURE

nem is tudom mért
szomjazom a vért –
morogta a bálványisten –
mikor tudom: isten nincsen
talán épp ezért?

türelmem ha fogy
világ belerogy
földön csattan ostortestem –
sistergett az esőisten –
te csak uralkodj!

horog és hurok
az ég háborog
húzd meg nyakán míg nem kékül
úgy rántsad ki – kötél nélkül
teste csak burok

szomorú de tény
véres a kötény
nézi bárdal hentes-isten
egy sújtással kin segítsen
ki itt a legény?

karmester csak int
és elbújnak mind
vinnyognak jaj hullik könnyük
fejlevágást megköszönjük –
kapd hón alá s vidd!

munkám ez s a bér:
ó csak egy kis vér
fizetség a haladásért
mért mit gondoltál mi másért?
semmi sincs ingyér!

azt hitted az űr
végtelenül tűr
történelem – hús-szabászat
vérből épül föl a Házad –
ez az haute couture!

van fejlődés! mér’?
ez csak kiber-vér
nyakat vág el kiber-hóhér
böllérkéssel s dől a hő vér
mint utolsó érv

.....

de ha mindez van
a szív kizuhan
kizuhan a vakablakon
amely mögött csak én lakom –
mondotta a Hang

KÖZREADJA SZILÁGYI ÁKOS

Révész Sándor

Jó reggelt, szabadság!

Egy nappal azután, hogy először nem jelent meg a Népszabadság, képtelen voltam nem megírni, amit Aleppó tragédiájáról írtam volna a lapomba, ha lett volna. Így született meg az első „Jó reggelt!” poszt. Aztán a többi. Hetvenhárom napon át kivángattam jó reggeleket a Facebookon. 2016. december 22-ig. Akkor lejárt a felmondási időm, és megszűntek a munkaviszonyomból adódó publikációs korlátozások. Annak sincs most már akadálya, hogy az egész sorozatot egyben vagy részben közzé tegyem. Teszem. A helyesírási hibáimat javítgattam, ha észrevettem, mást nem tettem. Egyszer-kétszer előfordulhatott, hogy nem a legutolsó változatot mentettem el magamnak, ezért lehetnek itt-ott minimális eltérések attól, ami a Facebookon olvasható. De hát az úgyis lesüllyedt már a Facebook-óceán mélyére. A 2000 által biztosított helyre, melyet nagyon szépen köszönök, a sorozat teljes szövegének kb. az ötöde fér el, a többi a 2000 honlapján lesz olvasható.

Jó reggelt!

Október 11-e van.

Szép napra virradtunk, szürke az ég, esik az eső. Itt az eső, Aleppóban a bomba. Értékeljük ezt a különbséget.

Bassár el-Aszad a saját népét gyilkolja. Itt az ideje, hogy a világ megállítsa a mészárlást és ne keressen több ürügyet a semmittevésre. Ezt írta Bernard Henri-Levy négy évvel ezelőtt, 2012 nyarán, amikor a Kofi Annan-féle első komolyabb béketemertési próbálkozás összeomlott Szíriában, és az összecsapások kiterjedt polgárháborúvá szélesedtek. És ezt olvashattuk tőle most, a *Népszabadság* október 5-ei számában: „Meg kell állítanunk a vérengzést Aleppóban. Bármilyen módon, de véget kell vetnünk a város masszív bombázásának, mely válogatás nélkül szedi áldozatait a katonák és civilek között.”

A két időpont között behalt a háborúba közel (egyenes becslések szerint több mint) 300 ezer ember. Csak talán több mint félszázezer. Túlnyomó-

részt civilek. És elmenekült tömérdek (egyenes becslések szerint 11 millió) ember. Nagyobb részük az országon belül keresi a menedéket, nem idegesíti háborúmentes országok (nem is tudják mennyire) szerencsés polgárait.

Szíriáról és Aleppóról érdekes összeállítás olvasható a *Népszabadság* október 8-ai számában.

Amekkora indulatot kavart a menekültek csekély töredékének átmenő forgalma mifelénk, annyira halvány az érdeklődés a szélesebb közvéleményben Szíria tragédiája iránt. Milliók lelkiismeretét lehet megnyugtatni azzal, hogy a „problémát” ott kell megoldani, ahol keletkezik, de igen szűk kört foglalkoztatnak a „megoldás” lehetőségei, fájdalmai, dilemmái és költségei.

A beavatkozás nem lett könnyebb, mint lett volna úgy negyedmillió halottal és magyarországnyi menekülttel ezelőtt. Éppen akkor lett volna a legkönnyebb, amikor Henri-Levy és társai elkezdtek hányni a borsót a falra. Ha Henri-Levy-nek a balkáni háború és Sarajevó jut eszébe Szíriáról és Aleppóról, akkor nekünk, akiknek a küszöbéig ért az a háború, pláne eszünkbe kell jusszon, hány ember életébe kerültek ott a nemzetközi semmittevés évei.

Szíriában még nincs elég halott? Kéne még egy szír Srebrenica is?

Nem kell hozzá szakértőnek lenni, a hülye is látja, hogy nincs jó megoldás. És akkor? Akkor jöjjön a legrosszabb?

A daytoni megállapodást részben tömeggyilkosokkal, háborús bűnösökkel kötötték meg, teljesen lehetetlen államalakulat lett belőle Boszniában, nem is zárt ki minden összecsapást, évekkal később még bombázni kellett a NATO-nak a nagyobb szabású koszovói népiirtás elkerülése végett, és a népiirtás elkerülésével egy nagyon zűrös és nagyon kevésbé életképes állam keletkezett...

És mégis. Mennyivel jobb, hogy megszületett az a béke, mintha nem született volna meg. A különbség sok-sok el nem halt halál, át nem élt szenvedés és veszteség. Csak persze a bekövetkezett halál konkrét, a be nem következett pedig személytelen.

A minszki megállapodás sem hozott tartós megoldást Ukrajnában, a halottak számát nem csökkentette nullára, a maláj gép tragédiája is megtörtént, a Krímet is befalta Oroszország, de mégis: Minszkben Hollande és Merkel főszereplésével mégiscsak megelőzték a sokkal rosszabbat.

Ha nincs jó megoldás, akkor jó lelkiismeret sem lehet. És akkor jó lelkiismerettel senki nem őrizheti a jó lelkiismeretét. A legnagyobb lelkiismeretlenség-lelkiismeretünk védelmében elutasítani, ellenezni, destruktív kritikával szétcincálni mindent, amit elfogadni csak háborgó lelkiismerettel lehet. Sem lelkiismeretben, sem fegyvernagyugtatásban nincs jobb a legkevésbé rossznál. És a leggyorsabbnál. Mert holnap is jönnek a bombázók, és meghalnak, akik ma még élnek.

Jó reggelt!

Október 19-e van.

Ma is emlékeztethetnék gyilkosokra és öngyilkosokra. A lengyel kommunista titkosszolgálat ezen a napon gyilkolta meg Jerzy Popieluszkot 1984-ben. 1944-ben pedig, a nyilas hatalomátvétel után négy nappal ezen a napon lett öngyilkos (egy nappal Dr. Horváth István után) Kőnig Dénes matematikus. De most nem róluk lesz szó.

Hanem arról, hogy 1935-ben ezen a napon vezetett be gazdasági szankciókat a Népszövetség Olaszország ellen Etiópia megtámadása miatt. Olaszország a legszebb reményekkel figyelte csapatai előretörését Afrikában. Gazdaggá teszi Itáliát a végtelen lehetőségeket nyújtó, termékeny Etiópia, és közben az európai keresztény kultúra civilizációs küldetését is beteljesíti az immáron erős, egységes és hatékony fasiszta állam. Ebben hitt az ország nagy-nagy többsége. A katolikus egyház minden eszközével terjesztette ezt a hitet. Keresztény misszióként mutatta be híveinek Etiópia lerohanását. Etiópiában a IV. század óta államvallás volt a kereszténység. A fegyvertelen lakosság tömeges legyilkolásának rengeteg keresztény hívő és pap esett áldozatul. A legfontosabb etióp (kopt) keresztény központban, az ősi Debrá Libanós kolostorban mindenkit kiirtottak, akit értek. Az olasz hivatalos adatok szerint is több mint 400 szerzetest lőttek ott agyon egyetlen megtorló akció keretében.

Etiópiát lényegében a repülőgépekről szétpermetezett mustárgázzal, a legsűrűbben lakott területekre irányított folyamatos halálesővel hódították meg.

1936. június 30-án Hailé Szelaszié császár Genfben a Népszövetség előtt részletesen beszámolt az Etiópiában elkövetett bestiális népirtásról: „Én magam azért jöttem el, hogy tanúbizonyságot tegyek a népem ellen elkövetett rémtettekről, és figyelmeztessem Európát, milyen sors vár rá, ha fejet hajt a kész tények előtt.” A Népszövetség azonban tudomásul vette az Etiópia elgázolásával előállított „kész tényeket”. Megszavazta az Olaszország elleni szankciók feloldását. Európa fejet hajtott, és tudjuk, milyen sors várt rá.

Jó reggelt!

Október 25-e van. Ezen a napon született Liska Tibor 1925-ben. A tavalyi október 25-én, születésének 90. évfordulóján a *Népszabadság* egy szót sem írt róla. Tudniillik vasárnap volt. És ezért október 24-én, szombaton jelent meg a Fórumban Lengyel László remek és szenvedélyes írása ifjúságom hősről.

Akkortól tudtam, mit akarok ahelyett, ami van, amikor bekerültem a liskaisták körébe és elolvastam kéziratban Liska *Ökonosztátját*.

Liska a létező szocializmus és a létező kapitalizmus lényegét tagadta. És azt állította, elgondolható és meg-

valósítható egy olyan rendszer, mely nemhogy a tökéletesen irracionális és abszurd szocialista tervgazdaságnál, de a kapitalista piacgazdaságnál is sokkal piacibb, sokkal hatékonyabb, sokkal igazságosabb és sokkal humánusabb. Mert a versenyben mindenki egyenlő feltételekkel indul, nem pedig azokkal a meghatározó előnyökkel és hátrányokkal, amelyek a születés véletlenéből adódnak, az emberhez méltó lét alapfeltételeit pedig azoknak is biztosítják, akik a versenyben elbuknak vagy nem is akarnak abba beszállni.

Egy ilyen rendszer az összes létezőnél több szabadságot, több demokráciát biztosít az egyenjogú és a többiekénél csak saját jogon gazdagabb vagy szegényebb autonóm polgárok számára, kiknek élete fölött sokkal kevésbé uralkodik az állam, mint a létező rendszerekben.

A rendszerváltás bizonyos pontján be kellett látnom, hogy ilyen „a priori” rendszerre nincs tömeges kereslet, nincs rá támogatás, erő, történelmi lehetőség. A létező diktatúrát csak a létező kapitalista demokráciával lehet leváltani.

Akik ezt nem tudták elfogadni, mint pl. egykori barátom, Síklaky István, nagyon rossz útra sodródtak vagy belehaltak, mint Liska maga.

A *Népszabadság*ban a diktatúra alkonyáig, 1988 májusáig egyetlen érdemi szó nem jelent meg arról az alternatíváról, melyet Liska képviselt. Akkor jött egy szerény recenzió

a negyedszázados késéssel kiadott *Ökonosztátról*. A pártállami *Népszabadság*nak – a most fölszámolt *Népszabadság* ellentétének – volt oka Liskáról hallgatni: „Az 1956-os forradalom megváltásként érkezett számára. Örökké mozgó, bőrébe nem férő, vakmerő és a tekintélyeket gyomorból utáló plebejus volt: rühellte a rendszer ilyen-olyan úr-elvtársait. Beválasztották munkahelye forradalmi bizottságába, agitált és szervezett – új, másmilyen szocialista világot akart.” (Lengyel László: A szabadság közigazdaságtana – Liska Tibor kilencven, *Népszabadság*, 2015. október 24.)

Jó reggelt!

Október 27-e van. Rotterdami Erasmus születésének 550. évfordulója. Fattyú is volt, meleg is volt, az egységes Európa gondolatának és a szexuális nevelésnek az úttörője is volt, a független, autonóm, mindennel szemben kritikus értelmiségi prototípusa volt, hazánk gondviselőinek tehát minden okuk megvan rá, hogy ünnepeljék őt. És nem kaphatott volna méltóbb nevet az övénél az EU leg-távlatosabb programja, melynek keretében félmillió diák tanul külhonban, hogy létrejőjön belőlük az egymással ismerős, egységes európai értelmiség.

Ma már sok mindent tudunk Erasmus életéről. Már a tanítványaihoz, szerzetestársaihoz írott lángoló szerelmes levelei is megjelentek. Előtünk áll az a drámai életút, amely

elvezetett a gyűlölt teológiai tanulmányokon, szerzetesi rabságon, előítéleteken, a tanítványoknak és mecénásoknak való kiszolgáltatottság nehéz évein át az alkotói függetlenségig. Erasmus folyamatosan utálta magát, amiért hízelgő ajánlásokkal kellett protektorokra vadásznia, folyvást olyan kötelezettségeket kellett vállalnia, amelyektől irtózott, s amelyektől aztán mindenáron szabadulni próbált. De végül sok-sok küzdelmen és megaláztatáson át, visszautasítva minden gúzsba kötő, lukratív ajánlatot, kiharcolta magának az autonóm alkotó létet. Ő volt az első és sokáig az egyetlen alkotó szellem Európában, akinek ez sikerült, aki megélt abból, hogy írt és gondolkodott, akit megvédett Svájc, és aki félezer emberrel levelezve összefűzte Európa érdekes szellemeit.

Az uralkodók „csak olyan embert engednek színük elé, aki kellemes dolgokat tud mondani, nehogy nyugtalanságot keltsen bennük. Meg vannak ők arról győződve, hogy a fejedelem tökéletesen betölti szerepét, ha állandóan vadászik, pompás paripákat nevel, ha a maga hasznára áruba bocsátja a főhivatalokat, ha naponta új ötleteket talál ki, melyekkel a polgárok vagyonát apaszthatja” (*A Balgaság dicsérete – a királyokról*, Kardos Tibor fordítása).

„Nincs náluk meghunyászkodóbb, szolgalelkűbb, ízetlenebb, elvetemültebb, mégis legelsőeknek igyekeznek látszani. De egy dologban igen sze-

rények: meglegszenek vele, ha az aranyat, drágakövet, bíbort, meg az erényeknek és bölcsességnek egyéb jelképeit csupán külsőleg aggatják magukra, magukra az erényekre törekvést azonban átengedik másoknak” (*A Balgaság dicsérete – az udvaroncokról*).

Jó reggelt!

Október 28-a van. Ez volt sokáig Olaszország legnagyobb nemzeti ünnepe. A Marcia su Roma évfordulója. A Mussolini-rezsim születésnapja. Ezen a napon tagadta meg a király a kormány egyhangú határozatának az aláírását, miszerint ki kellett volna hirdetni a szükségállapotot és a hadsereggel szétveretni azt a tizenvalahányezer, nagyrészt fegyvertelen fasiszta rohamosztagot, akik a vártnál sokkal kisebb létszámban gyülekeztek a főváros körül. A többiek be voltak szarva, hogy jön a sereg, és szét lesznek verve. A fasiszta squadristák leginkább létszámfölényben szerettek verni és gyilkolni, lehetőleg rendőri és prefektusi támogatással.

Arra a hírre, hogy a király reszketni méltóztatik, a kormány pedig lemond, rögvést kitódultak az utcára a fasiszták szerte az országban. Róma utcáit meg akkor árasztották el, amikor Mussolini már ki volt nevezve kormányfőnek. Akkor már mindenki kinyalta a seggüket. Az éttermekben meg – pláne – a bordélyházakban ingyen kiszolgálták, megettették és

leszopták azokat, akik felmutatták a fasiszta párttagsági igazolványukat.

A rohamosztagosok kifosztották és felégették a nekik nem tetsző lapok szerkesztőségeit, megtámadták a velük szembenálló közéleti személyiségeket és földúlták a lakásaikat.

A Trevi téren könyveket égettek. A fasisztákkal szövetséges, de azért nem egészen fekete-, csupán kékinges nacionalista szervezethez tartozó 16 éves Antonio Dini lekapta a könyvmáglyáról Aretino négyszáz éves komédiáit. Azonnal ott termett egy furkósbotos fasiszta, hogy dobja csak vissza, mert az egy felforgató anyag, amit el kell égetni, ne lehessen többé hasznára a kommunistáknak. A történet jól végződött. A fasiszta végül csak megengedte, hogy a diák Aretinóval együtt távozzék, Antonio meg azután boldogan parádézott a fasisztákkal az ünneplő tömegben, igazi hősnek érezte magát, midőn virágot szórtak rájuk, a haza megmentőire a lelkes honleányok.

Az igazi vérfasiszták azonban csatlódottak voltak. Látták, hogy nincs is semmiféle valódi harc, ők a forradalmi vérszomjukkal csupán a liberálisokkal való kiegyezéshez asszisztálnak.

Miután az összes többi politikai tömb szétesett és ellehetetlenült, a liberálisok jelentős része is úgy gondolta, hogy csak a fasiszták teremthetik meg azt a rendet, amelyre aztán föl lehet majd építeni egy működőképes liberális Olaszországot. (A novemberi *Mozgó Világ*ban jelenik majd meg,

Mire jó a hit? címmel az az elég terjedelmes dolgozatom, amelyet Ch. Duggan *A bódult nemzet* című könyve kapcsán írtam az akkori liberálisok – Croce, Einaudi, Albertini stb. – végzetes szerepéről meg arról, hogy miért imádta Itália apraja-nagyja, ameddig csak lehetett, azt a diktátort, aki a világon mindenben kudarcot vallott, amiben csak vallhatott.)

Jó reggelt!

Hiába van ma november 12-e, Tadeusz Borowski 96. születésnapja, az ő éppoly szörnyű, mint amilyen rövid életéről és ólomsúlyú életművéről, a dermesztő *Kövilágról* nem fogok most írni, mert kitört belőlem a megmondóember, és nem tudom visszatartani attól, hogy a mai nap birtokosain át lépve megmondja a tutit a jelenkori Magyarország sorskérdéséről: Kell-e turkálni egy homofób náci pártelnök nadrágjában vagy nem kell. Előre elárulom, hogy kell – ha etikusan lehet.

Mert ha Vona Gábor – föltéve, de nem állítva – meleg (is), akkor nem lehet úgy meleg, mint Guido Westerwelle (Isten nyugosztalja), hanem csak úgy, mint az SA vezetője, Ernst Röhm, aki a hosszú kések éjszakájából a pokolban ébredt föl.

Hogy iszik-e valaki bort vagy nem iszik, addig magánügy, amíg nem prédikál vizet. Ha viszont prédikál, akkor a borivás az ő hitelességének alapkérdése lesz. A bortilalom hívei és ellenzői számára egyaránt.

Vona nemrég a *Magyar Idők*ben szögezte le, hogy a demokráciának „vannak határai”, és a homoszexualitás ezen határokon túl van. Ő nevezte az SZDSZ elnökét Fodor Gabriellának. Ő fogalmazott úgy a Magyar Gárda (a Magyar SA) elnökeként Gyulán, a „hideg büszkeség napján”, hogy „az aberrált és homoszexuális felvonulókat nyugodtan nevezhetjük buziknak”. Ő vezényelte azt a náci bandát, mely elmegógyintézetbe való deviáns, szaporodásra képtelen hordának minősítette a melegfelvonulás résztvevőit.

A TV₂-vel (azaz Orbán Viktorral) nem az a baj, hogy Vona esetleges melegségét közügynek tekinti, hanem egyrészt az, hogy ezt vele egy – homofób – platformon teszi, másrészt pedig az, hogy Orbán vazallsai a médiában is fölrúgnak minden etikai normát, mert miért pont ott ne rúgnak föl őket, amikor az inkorrekt és etikátlan beszédmód és harcmodor az új világukban alapkövetelmény.

Egy forrás nem forrás, Terry Black szava semmilyen érzékeny ügyben nem lehet elég arra, hogy a nyilvánosság elé álljanak vele. Ha vannak nyomok, nevek, helyszínek, amelyek alapján van remény tények feltáráására, információk kellő megerősítésére, akkor ezt a nyomot lehet követni, és kellőképpen megerősített információkkal elő lehet állni.

A homoszexualitás gyakorlásának és elítélésének szabadsága ugyanaz a szabadság. A homoszexualitást va-

lamennyi monoteista vallás bűnnek tekinti, a vallásszabadság, a lelkiismereti szabadság alapfeltétele, hogy azt szabadon bűnnek lehessen tekinteni, és ezt a nézetet a nyilvánosság előtt háborítatlanul lehessen képviselni. Ha valaki a homoszexualitást gyakorolja a nyilvánosság háta megett, miközben elítéli nyilvánosan, akkor az ő hitelessége az ő közösségén belül kérdésessé, „üggvé” válhat. A közélet egészére ez csak azok esetében tartozik, akik a melegnek állami és törvényes elnyomását, hatósági megkülönböztetését, diszkriminálását, a családalapítás, a gyereknevelés jogától való megfosztását követelik vagy biztosítják. Mint Orbán Viktor, Szájer József, Kocsis Máté, Vona Gábor, Ernst Röhm.

Jó reggelt!

November 13-a van és vasárnap.

Tavaly novemberben 13-a volt és péntek. Párizsban kis híján másfél száz embert ölt meg és közel százat sebesített meg súlyosan az Iszlám Állam által szervezett és Európában született, uniós állampolgárok által végrehajtott merényletsorozat este 21.20 és 22.00 között. Lőttek és robbantottak hat helyszínen. Színházban, focistadionban, étteremben.

Erre a borzalmas napra átjött Európába az Iszlám Állammal folytatott háború. Melybe Szíriában és Irakban egy-egy átlagos napon ennél kicsit többen halnak bele.

Franciaország megmutatta, hogy a terror és a félelem nem töri meg. François Hollande elnök a támadásorozat után megerősítette, hogy Franciaország tudja, mi a kötelessége, és nem változtat azon az elhatározásán, hogy a következő két évben 30 ezer szíriai menekültet fogad be. Ezt a bejelentést fölállva ünnepelték a franciaországi polgármesterek összefoglalóján.

A *Népszabadság* hétfői száma kiemelkedő teljesítmény volt a magyar sajtóban. A címlaptól a *Fórum rovatig* hatalmas, gazdag, szemléletes és tanulságos anyagot adtunk. Elszántan életpárti és szabadságpárti szellemben. „Párizs nem hajlandó félni” főcímmel. „Tömegek állnak ki a szabadságért” felcímmel. „Az ember nem adhatja meg magát a félelemnek. Persze én is félek. De nem állhat meg az életem” – egy Benjamin nevű fiatalember ezen szavaival kezdődött egyik kiküldött tudósítónk, Körösi Ivett írása a címlapon. „Kora estére már úgy tűnt, szinte egész Párizs utcára vonult... így demonstráltak az itt élők, hogy nem félnek az erőszaktól.” Ezzel zárult másik kiküldött tudósítónk, Kovács Klára cikke. „Mégis van a párizsiakban életöröm és összetartás”, írta Dési András. „Ilyenek a franciák”, nem „engedik kibillenteni magukat megszokott életük menétéből, kényesek szabadságjogaikra, kiharcolt vívmányaikra” – olvassuk Seres Attilától a *Fórum rovatban*. Gergely Márton a terroristák által

szétlőtt, általa is ismert, kis kambozsai étteremről írt, mely „nem volt semminek sem a szimbóluma” 2015. november 13-ig, azóta meg azt a jelentést hordozza, hogy nincs semleges hely, bárhol elérhet a terror. Célpont az egész világ. Én a publimban az egyik legtekintélyesebb szunnita vezető, a párizsi terrortámadások után is azonnal föllépő Ahmad Tajjib nagy imám által kezdeményezett keresztény-izlám konferencia zárónyilatkozatából idéztem: „Minden olyan fegyveres csoport és szektáriánus milícia bűnös gondolatban és lázadó viselkedésben, amelyik a gyűlöletet és a terrorizmust használja – hibásan – a vallási vélemények alátámasztására. Ez egyáltalán nem az igazi iszlám. A hívők terrorizálása, az ártatlanok legyilkolása... emberiség elleni bűn.”

Jó reggelt!

November 15-e van. Két üldözött pap halt meg ezen a napon. Dávid Ferenc, az unitárius egyház megalapítója a dévai várbörtönben 1579-ben, egy évtizeddel azután, hogy vallásbékét hirdettek Tordán, ami nem vonatkozott azokra, akik nem hagytak föl az igazság keresésével.

A nagy erdélyi drámairodalomban a kereszténység számos ága és korszaka szolgálta a hatalom természetének kegyetlen kutatását Székely Jánostól Sütő Andrásig. Minden magyarok között honos keresztény ágazatnak

volt rá súlyos oka, hogy sértve érezze magát a legsúlyosabb szavú erdélyi írók által. Páskándi Vendégségében Dávid Ferenc így beszél: „A katolikus egyház mérget kevert nektek, mert félremagyarázta Jézus szavait, feltámadásról beszélt, mintha Jézus nem ember lenne, nem közülünk való lenne. Így elvette tőlünk az egyetlen reményt a krisztusi élethez, aki olyan ember volt, mint én, vagy te, vagy bárki más.”

A másik üldözött pap a katolikus egyházban „keverte a mérget”. A zsámbéki plébánián zárta le hosszú életét 1965-ben ezen a napon (egyres források szerint meg két nappal korábban) Zadavec Izván püspök, akit a hatvanas évek elején megélénkült vallásüldözés során sűrűn zaklatott a rendőrség. Volt is miért. Például azért, mert ő szentelte föl a szemináriumból kirúgott kispapokat, akik nem szolgáltatták be a gerincüket a diktatúrának.

Zadavec püspök azonban nemcsak üldözött, hanem üldözött is. Mindenkit, aki nem volt magyar és keresztény. Azt hirdette: egy évzredes bűne volt a magyarságnak, ti. hogy megtúrta az országában azokat, akik nem voltak magyarok. Mert ebben az országban „csak magyaroknak van joga”. Az internacionalista bitangoknak meg pláne nincs. Ott állt ő ellenállhatatlan, szenvedélyes szónoklataival és hatalmas szervező erejével szilárdan a fehér terror legbrutálisabb gyilkosai mögött is. Jelen

volt a legszélsőségesebb fajvédő szervezetekben. Elkerülhetetlennek ítélte „a konszolidálás előtt” a pogromokat. Megáldotta és támogatta a frankhamisítókat. Akkor (is) magasztalta Prónayt és Osztenturgot, akiknek „nagyon sokat köszönhet a magyar nemzeti megújulás”, amikor már a vezérletükkel elkövetett rablások, gyilkosságok, pogromok, rémtettek, terrorakciók annyira lelepleződtek, hogy a kormányfőnek is el kellett ítélnie azokat a parlamentben.

A szigorú és teljes zsidómentesség követelménye az általa szenvedélyesen képviselt fajvédő mozgalomban kiválóan összefért azzal, hogy olyanak szerette volna látni a saját népét, amilyenek a „síránkozó falnál” síránkozó zsidókat látta Jeruzsálemben: „nagyon megrendített az ősi hitnek és nemzeti érzésnek e megnyilvánulása... És elszállt a lelkem... Látni szerettem volna lélekkel egy népet, mely elvesztette hazája nagy részét – a Kárpátok köveire borulva sírni.”

Zadavec pontosan azt szerette a zsidóban „a zsidónak járó” részben, amit gyűlölt benne a zsidónak nem járó részben. A világegyetemben nincs egyetem, csak a részek érvényesek. Mindenkinek csak a maga része jár, az meg csak neki jár. Az emberiségnek nincs egésze, minden rész az egész fölött áll. Ezért kell mindenkit a maga részében áldani, és a maga részéből mindenki mást kiirtani. Az antiszemitizmus és a filozemitizmus, az antibárm és a filobárm ugyanar-

ra az alapra épül. A partikularizmus rémuralmára.

Jó reggelt!

December elseje van. Ezen a napon tartották 1918-ban Gyulafehérvárott a magyarországi románok nemzetgyűlését, melyen kimondták „az összes románok és románlakta területek” Romániával való egyesülését. Ez Románia nemzeti ünnepe.

A pesti napilapok tudósítói beszámoltak arról a hatalmas lelkesedésről, amely előntötte eme dús történelmű város utcáit és tereit. Zászlóerdő, énekszó, hatalmas tömeg és tömegszenvedély.

Az Erdéllyel való Unió követelésének alapja hasonlóképp szenvedélyes magyar tömegek által 1848-ban és 1867-ben ugyancsak az összes magyarok és magyarlakta területek Magyarországgal való egyesítésének célja volt, s ez a cél nemigen esett egybe az Erdély lakosságának kb. 70 százalékát alkotó román és szász nemzetiség törekvéseivel.

A gyulafehérvári nemzetgyűlés határozata kifejezte „háláját és csodálatát... az ántánt iránt, mely megmentette a civilizációt a barbároktól”, ti. azon barbároktól, kik rabságban tartották a monarchia nemzeteit, a „cseh-szlovák, a német-osztrák(!), a jugoszláv, a lengyel és a rutén népet”.

Ezt a napot közel egy évszázada illetéktelenül ünnepli Románia mint „egységes nemzetállam”. A gyula-

fehérvári határozat ugyanis nem nemzetállami alapokon áll, hanem az együttélő nemzetek egyenjogúságának és autonómiájának alapján: „teljes nemzeti szabadság az összes népeknek, amelyek saját anyanyelvükön tanulhatnak, igazgathatják magukat és képviseltethetik magukat az összes törvényalkotta testületekben. A román állam összes népei vallásszabadságot élveznek. Egy teljesen demokratikus uralom életre hívása az egész vonalon; általános, egyenlő, titkos, közvetlen, községenkénti, proporcionális választói jog minden 21 éves férfi és nő számára; egyesülési, gyülekezési és sajtószabadság”.

Az a Románia, mellyel a magyarországi románok egyesülni kívántak, a legkevésbé sem ilyen volt, és persze soha nem is lett ilyen. A Vasile Goldis által vezetett román szociáldemokraták és általában a román demokraták egyáltalán nem a létező Romániával, hanem egy egyáltalán nem létezővel óhajtottak egyesülni. Az idézett passzusokat ők erőltették bele írott malasztnak a gyulafehérvári határozatba a Központi Román Nemzeti Tanács november 30-i ülésén, mert máskülönben másnap nem lett volna „nemzeti egység”.

A mai reggelen több mint másfél hónap után ismét kiballaghattam a postaládához napilapért. Miután ló már nincs – a *Népszaváért*. 1918-ban viszont a *Népszava* volt a ló. Nagy és szenvedélyes vezércikk jelent meg abban december 3-án Gyulafehérvár

címmel: „A románok meg akarják ismételni a világháború után ugyanazt, ami a világháború befejezte előtt volt Magyarországon. A színdarab ugyanaz maradna, csak a szerepeket játszánák mások. A világháború befejezése előtt Erdélyben és Magyarország románlakta vidékein az elnyomó szerepét a magyar játszotta. Ezt a szerepet szeretnék most a románok játszani. S ha a magyar uralkodó osztály az elnyomó szerepét ehhez a szerephez méltó brutalitással játszotta, megvan a garanciánk arra, hogy a román uralkodó osztály még nagyobb brutalitással fogja játszani. (...) S mikor a magyar népköztársaság a legáltalánosabb választójogot, a legteljesebb egyesületi és gyűlekezési szabadságot, a tiszta sajtószabadságot, a nyolc órai munkaidőt, a gyökeres agrárreformot proklamálja, akkor Magyarország románjai lelkesen csatlakoznak ahhoz a Romániához, ahol csonka a választójog, nincs meg az egyesülés és gyűlekezés szabadsága, rabláncban a sajtó, elnyomva minden munkásmozgalom, a paraszt jobbágy, a zsidó sárgafoltos, ahol a forradalom helyett a sötét középkor uralkodik.”

Aztán persze nem lett demokrácia sem itt, sem ott, se magyaroknak, se románoknak, se senkinek.

Jó reggelt!

December 5-e van. 2004-ben ezen a napon népszavazást rendeztek Magyarországon. A kommunisták a

kórházak privatizációjának tilalmát kezdeményezték, a Magyarok – Patrubby Miklós vezette – Világszövetsége pedig azt, hogy a Magyarországon élni nem kívánó magyarok is kapjanak magyarországi állampolgárságot.

A nyolcmillió jogosultból hárommillió szavazott, kétmillió a kórházprivatizáció ellen, másfél milliőnél kicsit többen az állampolgárság megadása mellett, kicsit kevesebben ellene. Félmillió szavazat hiányzott ahhoz, hogy a népszavazás az állampolgárság ügyében is eredményes legyen.

A Fidesz publicistái az eredményből levonták azt a következtetést, hogy a magyarok túlnyomó része immár nem magyar, hanem hazájának és nemzetének ellensége.

A Fidesz korábban a kommunisták adáz ellenségeként lépett föl, és törvényt alkotott a kórházak privatizációjáról. Sötét eszközökkel és hatalmi zsarolással próbálta megakadályozni, hogy a finoman fogalmazva dubiózus Patrubby irányítása alá kerüljön a Világszövetség, melynek működését Orbán Viktor 2000-ben „nemzetpolitikai értelemben kockázati tényezőnek nevezte”. Nem csupán azért, mert a Világszövetség még a MIÉP-től is „jobbra” állt, hanem pontosan azért, mert a külföldi magyaroknak kettős állampolgárságot követelt, és ennek érdekében nagyszabású aláírási akciókat támogatott a külföldi magyarok körében.

Duray Miklós 2000. november 18-án azt írta a *Magyar Nemzet*-ben, hogy a külhoni állampolgárság teljesíthetetlen követelése súlyosan veszélyezteti Magyarország bel- és külpolitikai érdekeit, belpolitikai válságot idéz elő, egyetlen célja a magyar útlevel megszerzése; akik ezzel a követeléssel lépnek föl, az Orbán-kormányt támadják, és olyan célokat fogalmaznak meg, amelyeket „ellenséges titkosügynökségek” szoktak. Tőkés László is ezen a véleményen volt.

Négy évvel később a Fidesz az általa nemzetellenesnek tekintett kezdeményezők és követelések élére állt, azt hirdette elemi nemzeti érdekek, amit korábban a nemzet elemi érdekeivel szembenállónak hirdetett, és fordítva. Duray személyesen is ezt tette. Azt nyilatkozta, hogy most aztán elválik a szar a májtól. Így vált el Duray, Tőkés és a Fidesz korábbi önmagától.

Továbbá a demokrácia normáival összeegyeztethetetlennek és törvénytelennek minősítették, hogy a kormány a népszavazás ügyében kampányt folytat, és közpénzen befolyásolja az embereket. A Gyurcsány-kormány pedig az önzésre és a szolidaritás hiányára építő, primitív kampányt folytatott. Légből kapott számokkal riogatta a lakosságot, hogy mennyi sok pénzünkbe kerülne, ha a külhoni magyarok állampolgárságot kapnának. Ezzel a hazugsággal a Fidesz azt a hazugságot állította szembe, hogy most, „Mikuláskor” teljesen

ingyen tehetünk jót nemzetársainkkal. A derék keresztények nem emlékeztek rá, hogy Szent Miklós éppen séggel a legnagyobb anyagi áldozatkészség vállalásával tette a jót.

Én a *Népszabadság* 2004. november 24-i számában fölidéztem a Fidesz kísértetét, és leszögeztem, hogy ebben a vitában „a Fidesz érvelhetne a legtisztábban és leghitelesebben”. Ha létezne. Ha létezne az a Fidesz, mely 1990–1992-ben létezett, mely a leghatározottabban elutasította az államnemzeti és nemzetállami felfogást, és azzal együtt természetesen a nemzethez tartozás és az állampolgárság összekapcsolását is. A Fidesz vezetői azonban kitagadták a múltjukat, egykori jobbik önmagukat a nemzetből.

Akkor ezt írtam, és ma is ezt írnám: „Az a következetes emberi jogi szemlélet, amit a demokratikus ellenzék hagyományát követve hajdanán a Fidesz is képviselt, mára már csaknem kihalt. Ebből a szemléletből az következik, hogy Magyarországnak igenis súlyos anyagi áldozatokat és konfliktusokat kell vállalnia azért is, hogy a szomszédos országok magyarsága egyenrangú állampolgárként, egyéni és kollektív kisebbségi jogainak birtokában élhessen más országban, más ország állampolgáraként, és azért is, hogy befogadja azokat, akiknek ebből a küzdelemből elégük van, és Magyarországon akarnak élni magyar állampolgárként. A kormány úgy tesz és úgy számol, mintha komolyan venné, hogy több

százezer ilyen állampolgár lehet. De ha így számol, és ezt vállalhatatlannak tartja, akkor nemcsak a kettős állampolgárság megadását tartja annak, hanem az 'egyes' állampolgárságát is azok számára, akik átjönnének. Mindenki mélyen hallgat arról, hogy Igent mondanának őrájuk vagy Nemet. A határokon belül azért hallgatnak erről, mert tartanak tőle (gyáván és joggal), hogy a nemzeti lelkesedésből nemzeti közöny lesz, amint pénzről van szó; a határokon kívül pedig azért, hogy ne kelljen bevallani: nem érzelmi, nem szimbolikus okokból szeretnének kettős állampolgárságot, hanem azért, hogy áttelepülhessenek (pláne gyermekeik), amikor kívánnak, vagy amikor muszáj. Görbe útra kényszerülnek, mert az egyenes úton nem számíthatnak Magyarország népének és pártjainak áldozatkész szolidaritására.”

Azóta csupán annyi történt, hogy Magyarország minden vonzerejét elvesztette a szülőföldjükről elvándorló magyarok számára, akik ma már az EU-n belüli Romániából, Szlovákiából és az EU-n kívüli Szerbiából is oda mennek a bárhány állampolgárságukkal, ahová akarnak, és persze hogy nem Orbán Viktor – szavazataikkal megerősített – birodalmába akarnak.

Jó reggelt!

December 6-a van. Ezen a napon két szent halálozott el Ázsiában. Miklós

püspök (cseh magyarul Mikulás) 1673 évvel ezelőtt és egy buddhista szent, Bhimráo Rámdzsi Ámbédkar 60 évvel ezelőtt.

Miklós a társadalom legfelső rétegébe született bele, Ámbédkar pedig a legalsóba. Miklósról sokat tud Európa, Ámbédkarról keveset. Tavasszal, születésének 125. évfordulóján állították föl az első szobrát Európában. Sajóközán. A róla elnevezett és követői által fenntartott iskolában. Követői többek között azért alapítják és tartják fenn iskoláikat a legnehezebb körülmények között is, hogy minél többen követhessék Ámbédkart, a társadalom legalsó rétegéből a nagy tudású és nagy hatású értelmiségiek és a „méltóságot mindenkinek” (Solt Ottilia) jelszavával fellépő emberi jogi harcosok útján.

Dr. Ámbédkar Madhja Prades államban született. A hindu kasztrendszer alatti dalit családba szülte bele Ámbédkart az anyukája tizenötödik gyerekeknek. Az érinthetetlen dalitoknak kizárólag szegregált iskolák jutottak és minimális tanári figyelem. Dr. Ámbédkar azért kerülhetett be a magasabb kasztoknak fenntartott állami iskolába, mert az apja az angolok indiai hadseregében szolgált hadnagyként, az angoloknál pedig a dalitság nem volt kizáró ok.

A dalit gyerekek az iskolában nem érhetek az iskolapadhoz, kenderzsákon ültek. Nem érhetek a vizeskancsóhoz, akkor ihattak, ha a pedellus szíveskedett a vizet a szájukba önteni.

Ámbédkar volt a bombay-i gimnáziumban az egyetlen dalit. Nős emberként érettségizett, miután 15 éves korában hozzáadtak egy 9 éves lányt. Az egész közösség megünnepelte, amikor közülük elsőként bejutott a főiskolára. Aztán egy maharadzsa ösztöndíjával tanult a Columbián és a London School of Economics-on.

A húszas-harmincas években Dr. Ámbédkar hatalmas, erőszakmentes, antiszegregációs tiltakozó mozgalmakat szervezett és vezetett a kitzasztottak jogaiért, hogy használhassák a városi vízműveket, és beengedjék őket a többség által látogatott templomokba, iskolákba. Nyilvánosan elégette a dalitok kirekesztését megalapozó hindu szent iratot.

Az angolok és a függetlenségi mozgalom vezetői a 30-as években tárgyaltak India jövőző alkotmányáról. Ámbédkar a londoni kerekasztalnál ült, Gandhi a börtönben. Londonban Ámbédkar koncepcióját fogadták el a kitzasztott és szegregált társadalmi csoportok pozitív diszkriminációjáról és önálló választókerületeiről. Gandhi éhségstrájkba fogott a börtönben, mert nem mindenben értett egyet Ámbédkarral. Ámbédkar fölkereste őt a börtönben, és kettejük börtönbéli megállapodására épült a független India alkotmánya, melynek kidolgozásában főszerep jutott Dr. Ámbédkarnak, aki a független India első igazságügy-minisztere lett Nehru kormányában.

Dr. Ámbédkar a vallásokat azonosította társadalmi szerepükkel. Súlyos szavakkal és súlyos művekben ítélte el a kasztrendszer, a rab-szolgaság, a gyerekházasság, a nőkel való bánásmód miatt hazája mindkét meghatározó felekezetét, a hinduizmust, melybe beleszületett, és az iszlámot. Gandhit sem kímélte.

Dr. Ámbédkar családjogi és egyéb reformtörekvései jelentős részben elakadtak a papság ellenállásán. Ő pedig már régóta tanulmányozta különböző felekezetek különböző ágazatait, hogy meglelje azt, amely megfelel a „józan észnek”, a modern tudománynak, a szabadság és az egyenlőség elveinek, és nem eszményíti a szegénységet, nem hirdeti, hogy szegénynek lenni jó, amikor rossz.

Dr. Ámbédkar félmillió követőjével együtt monumentális szertartás keretében áttért a buddhista vallásra, és megírta fő művét *Buddha és az ő Dhammája* címmel. Ez a „dalit Biblia”, mely már csak Ámbédkar halála után jelenhetett meg, mert szerzője a nagy áttérési szertartás után két hónappal meghalt.

Indiában dr. Ámbédkarnak nagy kultusza vagyona. Születésnapja nemzeti ünnep. Rengeteg intézmény viseli a nevét. Ellentábora is jelentős. Természetesen, hisz a szabadság és az egyenlő jogok, az egyenlő emberi méltóság ellenségein kívül a hinduizmus és az iszlám elkötelezett híveinek ellenszenvét is kiérdemelte.

Dr. Ámbédkar követőinek közösségét, a Dzsaj Bhim felekezetet 2007-ben jegyezték be egyházként, és 2011-ben taszították ki a kitaszítottakért kiálló többi felekezettel együtt az egyházak sorából.

Jó reggelt!

*December 7-e van. Ezen a napon 72 évvel ezelőtt levelet írt egy pedagógus. Édesanyám, édes párom és édes leányom kolléganője. Biztosan ő is édes volt valakiknek. Vagy most is az. Nem valószínű, de nem is teljesen lehetetlen, hogy közöttünk él még. Ezt nem tudjuk. Csak azt tudjuk, hogy nem volt neki zongorája, és azt tudjuk, hogy 1944. december 7-én levelet írt, melyet a Nemzeti Levéltár őriz, és Ungváry Krisztián onnan idézte bele a *Horthy-rendszer mérlege* c. könyvébe: „Én mint tanítónő eddig is nagy hiányt éreztem e hangszernek dalok és más egyebek betanításánál, de fizetésből nem állt módomban venni. Ezért kérem, hogy az általuk lefoglalt volt zsidó zongorából részemre juttatni szíveskedjenek. Ha lehetne úgy a Bocskai u. 11. szám alatt levő F. E. zongoráját kérném. Szíves jóindulatukban bízva maradok...”*

Miként az én édeseim mindhárom generációja, nyilván ez a tanítónő is súlyosan alul volt fizetve. Úgy érezte, és bizonyára jól érezte, hogy igazságtalan vele az élet. Nem tudjuk, milyen tanítónő volt, de lehet, hogy jó. Hogy szerette a tanítványait, azok

meg őt. Szálasi Ferenc és Lutz Gizella is őszintén szerette egymást. És hát ez a tanítónő mégsem volt Szálasi. Horthy, Rákosi és Kádár pribékjei között is voltak szerető családapák. Ez a tanítónő pedig bizonyára nem ölt, nem vert, nem látta magát hullarablónak sem a saját szemében, sem a másokéban.

De F. E.-t mégis ismernie kellett. Tudta, hol lakik, s hogy megfelelő minőségű zongorája van neki. Rokona nem lehetett, mert akkor nem ő kérvényez, hanem az övét kérvényezik. Talán tanította valamikor ezt az F. E.-t. Vagy a gyerekeit. Mindenesetre azt kellett gondolnia, hogy ez az F. E. már nem fog hazajönni, és nem akar a zongoráján zongorázni. A halálmenetek november 3-a és 21-e között indultak Budapestről. F. E. a levél elküldése előtt kettő-öt héttel indulhatott a halálba. Honnan tudhatta ez a tanítónő, hogy odaért-e? Kollégája, Kálmán Józsefné Fülep Etelka tanítónő, az édesanyám például nem ért oda. November 11-én indult el. Majd csak karácsony táján viszik be őt a lichtenwörthi táborba, ahol április 3-án, a halál küszöbén fölszabadul. December 7-én valahol Burgenlandban dolgozik a sáncokon. Lehet, hogy F. E. is túlélte még arrafelé. Lehet, hogy el sem ment. Hogy csak áttelepítették egy csillagos házba, és úgy maradt árván a zongora. Lehet, hogy bujkált védlevéllel vagy anélkül.

Mit gondolhatott a tanítónő, mennyi ideje van még F. E.-nek meg-

halni, ha esetleg él még? Az oroszok már itt voltak a kertek alatt. Csepelen állt a front.

Lehet, hogy a tanítónő nehezen írta meg azt a levelet. Lehet, hogy sokat tépelődött előtte. Lehet, hogy mások beszéltek rá, ne legyen már olyan mamlasz. Lehet, hogy még azon is külön tépelődött, megjelölje-e konkrétan F. E. zongoráját, vagy csak úgy, általában kérjen egyet. Ostromlott városban kellett a zongoraszállítást megszervezni. Nem lehetett könnyű. Sem olcsó. Egy kispénzű tanítónőnek. Vacak zongoráért nyilván nem érte volna meg. Ha csak úgy általában kér zongorát, s nem egy konkrétat, melyről tudja, hogy jó, esetleg rászóznak egy olyat, mely keveset ér.

Például azt, amely nagyanyámék lakásában maradt a Klauzál téren. Nagymamám ekkor Theresienstadt-ban van, nagyapám és nagynéném svéd papírokkal bujkál a városban. Szegénytanítónő szemétkiszúrhatták volna azzal az olcsó, fatőkés zongorával, amely az övék volt. Aztán meg az enyém. Amikor a nagyszüleim másfél évtizeddel később a nagynénémék után kimentek Kanadába, a zongorájuk hozzánk került. Akkor már én is megvoltam, de még alig. Amíg elég kicsi voltam hozzá, a zongora alatt játszottam, később meg rajta.

S vajon mit talált F. E. a Bocskai II-ben vagy akárhol, amikor hazajött, ha hazajött? S egyáltalán, mit kerestett. Aczél György az életútinterjúja szerint zempléni pártitkár korában,

1946-ban önkorlátozásra intette a hazatért zsidókat: „összehívtam a zempléni zsidókat, és azt mondtam, hogy kérem, ha nem akarják örökké az antiszemitizmust, hagyják abba a falu fölforgatását, hogy hol van a hokedlijük. Ha itt akarnak élni, akkor békét kell valahogy kötni az emberekkel.”

A hokedli itt pars pro toto, a minden helyén áll. Édesanyámat nem kellett a konfliktuskerülésre figyelmeztetni. Egy szót sem szólt, amikor a Csikágóban szembe jött vele az utcán szerény ruhatárának legértékesebb darabja. De nem a ruha fájt neki, hanem aki benne volt. Hallgatott, de nem felejtett. Hatvan év múltán is ott volt a sűrű, keserű fájdalom a szemében, amikor fölidézte azt a jelenetet. Ez nem múlik. Nem múlik semmi, amit ekkor, abban a világvégi, életvégi állapotban az emberek megtudtak magukról és egymásról. Elmondani azt szinte lehetetlen, elfelejteni meg teljesen lehetetlen. Anyám beszélt erről, amennyire tudott, de annyira nem tudott, amennyire benne volt. A legsúlyosabb az volt, amit az áldozatok egymásról tudtak meg. Mert hiszen egymáshoz voltak közel. Azt látták legközelebről, hogy ki hogyan törik meg, fordul ki önmagából, veszi el méltóságát, engedi el magát, lesz mindenre képes és mindenre képtelen. És anyám ítélete erről nagyon súlyos volt. És sokszor gondolkodtam azon, mennyire érdemeltem volna meg azt az ítéletet én, ha ott vagyok Lichtenwörthben, ahol az anyámhoz

hasonló erős asszonyok rugdalták a férfiakat felkelni, mosakodni, törődni magukkal, nem legyilkolni egymást a kenyérmorzsákért... Mi, későn született mázlisták soha nem tudjuk meg magunkról és egymásról, amit a szüleink, nagyszüleink megtudtak. És nagyon szeretném én azt tudni. És nagyon nem szeretném.

Jó reggelt!

December 9-e van. 1990-ben ezen a napon választottak a választópolgárok tőlünk északra is és délre is. Északra is, délre is hatalmas fölényrel győzött a győztes. Lengyelországban a pártállam ellenzékének a vezére, Lech Walesa győzött azzal a hatalmas fölényrel, Jugoszláviában pedig a pártállam vezére, Szlobodan Milosevics, aki 1986 óta vezette a Szerbiai Kommunista Szövetséget.

Lengyelországban a pártállam ellenzékén kívül más labdába sem rúgott. Walesa a nem kevésbé ellenzéki miniszterelnökkel, Mazowieckivel és egy Kanadából hazaszakadt populistakalandorral, Tyminskivel szemben győzött. Tyminski gyors gazdagodást ígért mindenkinek. Walesa pedig az egy éve zajló és a lakosság túlnyomó részét nagyon megterhelő Balcerowicz-féle sokkterápia folytatását.

Ekkor az egy főre eső nemzeti össztermék Magyarországon kb. másfélszer akkora volt, mint Lengyelországban. Ma már Lengyelországban magasabb párszáz dollárral. Lengyel-

ország a rendszerváltás után sokkal többet fejlődött, mint Magyarország. És ezt a fejlődést a kilencvenes évek elején alapozták meg.

Abban az elnöki ciklusban, amelyben Walesa összeveszett minden párttal + a néppel. Jól el is vesztette a következő elnökválasztást 1995-ben. Egy pártállami káder, Alexander Kwasniewski győzte le őt. Amikor 2000-ben újra próbálkozott, baromira leégett. A szavazatok 1, azaz egy százalékát szerezte meg.

Szerbiában a Tito halála után föltörő és egyre inkább elvaduló nacionálbolsevista irányzat dominált. A Pozsgay-féle nacionálbolsevizmus semmi nem volt a Milosevicséhez képest. Amivel Milosevics az első szabad választásokon meg is tudta őrizni az egypártrendszerben megszerzett hatalmát. Tönkreverte ellenzékét, mely Vuk Draskovics vezetésével még nacionalistább antibolsevizmussal igyekezett fölébe kerekedni. Milosevics azzal kampányolt ellenük, hogy „ezek káoszba taszítanak az országot” – és az emberek biztonságáigényére apellált sikerrel. Draskovicsék pedig a totális változásigényre apelláltak teljesen sikertelenül. Azt hirdették, nem baj, ha leromboljuk, ami van, majd újjáépítjük jobbnak.

Milosevics győzelme után két héttel Szlovéniában népszavazást rendeztek. Nagyon magas részvétel mellett, hatalmas többséggel megszavazták Szlovénia függetlenségét. Jugoszlávia szétesése Szlovénia majd-

nem vértelen kiválásával megkezdődött. Iszonyatos polgárháborúval folytatódott. A történészek egy része már leszorította 150 ezer alá a halálos áldozatok becsült számát, más része azonban 250-300 ezer áldozatot valószínűsít. Nem valószínű, hogy Jugoszlávia földje föltárta már összes tömegsírját.

A polgárháború ideális körülményeket biztosít ahhoz, hogy a parlamentáris demokrácia intézményeit és normáit leépítsék, illetve beépítésüket elszabotálják. Ezen ideális körülmények hatalomban tartották Milosevicset a polgárháború mindhárom szakaszában. Mire a polgárháború véget ért, Milosevics már lényegében bebiztosította magát a szabad választások ellen, 2000-ben a hatalmi apparátusa már alkalmas volt a választási eredmények nagymértékű meghamisítására, csak hát ezt akkor már az utca nem tűrte el, és a hősiessen kitartó tiltakozók számíthattak a nagyhatalmak támogatására, azok után, hogy az előző évben a NATO-nak kellett a tömeggyilkos háborús bűnösök vezetése alatt álló Szerbiát a további népirtástól bombákkal elrettentenie.

Horvátországot ebben az évtizedben nacionál-antibolsevisták uralták, azok gyakorolták ott az illiberális antidemokráciát, azok vívták ki a polgári Európa egyöntetű megvetését. Tudjman és Milosevics, miközben csapataik egymást gyilkolták, titkos megállapodásban osztották föl az

egykori Jugoszláviát, és megalkudtak a bosnyákok bőrére, akik végül is a halálos áldozatok zömét adták.

Szerbia népének igen jelentős része ma is a maga hőséneke tekinti Milosevicset. Az általa alapított szocialista párt ma is hatalmon van.

2008-ban két kormánytag, a Szerbiai Szocialista Párt két alelnöke fellekereste születésnapján Milosevicset a temetőben. És azt nyilatkozták, hogy az ő pártjuknak folyamatosan emlékeztetniük kell a Milosevics által képviselt értékekre, mert a szerb szocialisták ellenségei újra akarják írni és meg akarják hamisítani a történelmet. Márpedig a történelmi igazság az, hogy „Szlobodan Milosevics egész élete folyamán, így a hágai törvényszék előtt is megmutatta, hogy elkötelezett híve a szabadságnak, az igazságnak és az egyenlőségnek”.

Hát ennyit mára, a történelmi igazságról.

Jó reggelt!

December 18-a van. A migránsok nemzetközi napja. 2000 óta. Akkor volt éppen tízéves az ENSZ 1990-es konvenciója a migránsok és családtagjaik jogainak védelméről. Ez a világnap nem tartozik azok közé, amelyek nyomot hagynak a magyar sajtóban.

Az 1990-es konvenciónak is és az idén szeptember 19-én a menekültügyi ENSZ-csúcson megszületett New York-i Deklarációnak is az a sajátossága, hogy egyszerre hangsú-

lyozza a határok megerősítését, a jogi és minden szempontból rendezett viszonyok megteremtését és a migránsok, a menekültek jogainak tiszteltetését, a határátlépés lehetőségének biztosítását, a méltányos eljárást, a non-refoulement elvének föltétlen érvényesítését. (Ez az elv azt jelenti, hogy menekültet tilos visszakényszeríteni azokhoz, akik elől menekül, és ez a tilalom vonatkozik minden olyan országra is, mely ezen elv érvényesülésének szempontjából nem biztonságos.) Eközben Európa nagy részén és főleg Orbán Viktor növekvő befolyási övezetében magától értetődő axiómává vált, hogy a határok védelme és a migránsok-menekültek jogainak védelme ellentétes egymással, vagy az egyik, vagy a másik.

Ban-Ki-moon főtitkár a migránsok nemzetközi napján arra biztatta a világ országait, hogy mozdítsák elő a biztonságos, szabályozott és rendezett migrációt, mely elősegíti a béke, a jólét, az emberi méltóság mindenki számára lehetőségeket nyitó világának fölépítését. Az International Migrants Day honlapjának főszövege így kezdődik: „Az emberi történelem folyamán az egyének migrációja bátorságot fejezett ki, le akarták győzni az ellenségeskedést és jobb életet akartak élni.” (Hevenyészett gyorsfordítás, elnézést.) A honlap szövege szerint a közlekedési és a kommunikációs eszközök gyors fejlődése egyre nagyobb tömegek számára nyitja meg

a migráció lehetőségét, egyre többekben kelti föl, erősíti meg a migráció vágyát, ez számos országban új kihívásokat és lehetőségeket teremt. Ez alkalmat ad arra is, hogy aláhúzzuk, hogy világos az összefüggés a fejlődés és a migráció között.

Az itt a nagy probléma, hogy azok az ENSZ-dokumentumok, melyeket éppoly simán átereszt, mint amilyen simán semmibe vesz a menekülteket termelő, üldöző, jogaikat eltipró országok tömege, és az a kincstári optimizmus a világ perspektíváit illetően, amellyel az ENSZ korifeusai a világ országait megszólítják, nem közelít(enek) a probléma lényegéhez.

A probléma nem van, hanem lesz. Ami van, semmi ahhoz képest, ami lesz. Semmi hozzá képest az a jelenkori borzalom, amellyel európai országok megtagadják a genfi konvenciót, állatokként bánnak a menekültekkel, falakat emelnek eléjük és föltámasztják ellenük a gyilkos tömegindulatokat.

Az univerzális probléma valódi dimenziói a következő évtizedekben fognak kibontakozni. Olyan kérdésekkel kerül szembe a kisebbségi fejlettségű világ, amelyeket sem kikerülni, sem megválaszolni nem tud. Én legalábbis nem látok kialakulófélben reális válaszokat.

A föltörő gazdaságnak, jólétnek és a szörnyű nyomornak az a tarthatatlan együttállása, amely a 19. század legfejlettebb országait jellemezte, most a világegész szintjén jelenik

meg. És ahogy ez az egész reális, belátható egységgé válik a világot egybefogó kommunikáción és annak demonstrációs hatásán keresztül, úgy jelenik meg globális szinten a valamelyest kiegyenlítődésre kényszerítő igény, mely az egyes országok szintjén a jóléti rendszereket állami keretekben létrehozta. Ma Banglades-ben dolgoznak úgy nők és gyerekek, ahogy két évszázaddal ezelőtt Angliában dolgoztak. Amikor Robert Owen a gyáraiban a munkaidőt 14-ről 10 órára csökkentette, és csak tíz éves koruktól volt hajlandó dolgoztatni a gyermekeket.

A kiegyenlítődés elemi igénye fog megjelenni többek között a léptéket váltó migráció formájában a fejlett világ határain a következő évtizedekben, a globalizáció következő fázisában. A migránsok százmilliói a kiegyenlítődésben elemileg érdekelt, saját borzalmas helyzetüket a világgommunikáció által fölismerő milliárdok képviselőjében kérdőjelezik meg irtózatoss mértékű történelmi előnyünket vagy legalábbis annak mértékét.

A mai európai normák szerint egy települési önkormányzat szuverenitása nem terjedhet odáig, hogy meghatározza, ki léphet be a területére, ki nem, milyen képzettségű, iskolázottságú, kultúrájú stb. személy vásárolhat meg vagy vehet bérbe lakás céljából lakóingatlan a településen. A települések különböző kategóriái magától értetődően rendelkeztek ez-

zel a joggal egykoron. Voltak határai, falaik, őreik. Ezt a szuverenitást a települések szintjén elmosta a történelem, noha ebbe, amint azt a cigányok törvényeken átgázoló kirekesztését gyakorló településeken látjuk, máig sem nyugodott bele mindenhol mindenki. Nagyon nem. Mi lesz, ha a történelem jelentkezik, hogy ezt a szuverenitást eggyel nagyobb léptékben, az országok szintjén is elmosta? A fejlett világ egyáltalán nincs felkészülve a válaszra, hogy azt a kiegyenlítődési folyamatot, amelyet nem kerülhet meg, és amelyet megkerülni nincs is joga, miként egyeztesse össze az életformájával, a demokráciájával, az alighanem elemi erejű tömegellenállással. A kiegyenlítődési törekvések egyik formája lesz a migráció, melyben szétválaszthatatlanul összekeverednek a különböző motivációk, az üldözésből, a nyomorból, a reménytelenségből való menekülés, a taszítás és a vonzás. A megváltozott világhelyzet, a megváltozott nagyságrend, a motivációk összetettsége használhatatlanná teszi az egész menekültügyi jog- és normarendszert, melyet az utolsó világháború után alakítottak ki, közel hetven évvel ezelőtt.

Röviden: a legsúlyosabb, legnehezebb kérdések, morális, politikai, gazdasági, elvi dilemmák előtt állunk. És ha észrevevessük, hol állunk, rádöbbenünk, milyen baromira tanácstalanok vagyunk.

Jó reggelt!

December 21-e van. Az optimizmusról lesz szó ezen a legrövidebb napon. Már 1938-ban is ez volt a legrövidebb nap. Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni ezen legrövidebb nap végén belesóhajt a naplójába: „Megint magányos este, csak vacsorán volt rövid ideig Kun Miklós. Miket mesél Bécsről!” Az első zsidótörvény után vagyunk, a másodikat két nap múlva terjesztik a parlament elé, kilenc hónap múlva kitör a háború. Kun Miklós a Nemzetközi Vöröskereszt főorvosaként gyerekek százainak az életét menti majd meg. Most, ahogy Fanni lejegyzí, azt meséli a náci birodalom részévé vált Bécsről, hogy egy náci banda az utcán letétette egy zongoraművész tenyerét az utcára, és átmasíroztak rajta, hogy teljesen összetörjék és egy életre használhatatlanná tegyék. Kun Miklós a numerus clausus miatt Bécsben szerzett orvosi diplomát. Sok ismerőse volt ott. Meséli, hogy az egyiket csak úgy agyonverték. Fanni nagyon fél és nagyon tanácstalan. „És még mindig van egy buta remény bennem, vagy az ösztönöm súgja, hogy nem kell elmenni, nem kell erre gondolni, nem lesz itt is ez a borzalom. De ha ilyet hallok, úgy elfog a tanácstalanság, és csak egyetlen előrelátás dolgozik bennem, hogy be kell szerezni egy revolvért. Nem tudom elképzelni, hogy ilyenek történjenek, és talán igaza lesz a szomorú viccnek, hogy a pesszimisták Ausztráliában vigadoznak, míg

az optimisták a dachau koncentrációs táborban. A mi optimizmusunk is ide vezetne egyszer?” Ennél pontosabban nem kérdezhetett rá Fanni a saját optimizmusára, hiszen akkor még nem létezett a Heidenau láger Žagubica fölött a hegyekben.

Az előző napon írt Fanni Hevesi Andrásról, kinek *Párizsi esője* nem sokkal azelőtt jelent meg a Cserépfalvinál. „Ő, a főoptimista most úgy látja, hogy csakugyan itt a vég, és csak az elmenésre gondol... Nem gondolja végig a dolgokat, nem akarja látni, hogy olyan értelmetlen dolog az elmenés.” Hát, Hevesi András még mindig túl optimista volt ahhoz, hogy Ausztráliában mulatozzon a pesszimistákkal. Elment ő Párizsba valóban. De onnan nem ment tovább a világ végére, akár Afrikába, bárhová, ahogy tervezte, hanem beállt a francia hadseregbe az az antikatonának született kövér ember harcolni a nácik ellen, és el is esett az első adandó alkalommal évekkal azelőtt, hogy Radnótit föl vitték volna Žagubica fölé a hegyekbe.

Fanniban fölmerül, mindig fölmerül, hogy hátha mégis azoknak van igazuk, akik elmennek. Hátha csak áltatja magát. Csak hát mindig sikerül neki az elmeneteltől, az idegenségtől rettenetesebben félni, mint a maradástól. „Rettenetesen félek minden idegenségtől, és ismerve élelmetlenségünket, úgy érzem, hogy nekünk a biztos éhhalál lenne az elmenés”.

Nem sokkal azelőtt jelent meg a *Meredek út*. De: „Nemigen jön Mik könyvéről kritika. Hát kell most könyv? Vers, olvasnak most?... Kicsit jobban lehetne azért adminisztrálni, de Mik is valahogy olyan nehezen mozdul miatta. Minden béna és tönkretett.”

A *Járkálj csak, halálraítélt!* ekkor már rég meg van írva, az még az előző kötet címadó verse volt. A *Meredek út* is tele van a halállal. Ebben temeti el Radnóti Kosztolányit, Juhász Gyulát, ez kezdődik a *Huszonnyolc évvel* („Mögöttem két halott, / előttem a világ... A két halál megérte-é?”). Folytatódik az *Ez volna hát...-tal*: „E ritkán szálló szó, e rémület, / ez volna hát a termő férfikor?” A vers végén megjelenik Fanni is: „Már ébredez, álmos, szelíd szemén / az éber értelem villan megint, / álmára gondol s készül a vadnál / vadabb világba, míg körültekint.”

Október 7-én Fanni a naplója szerint moziba ment egy szép francia filmhez, amely előtt, a „szomorú híradó” alatt kitört a nézőtéren a „hülye taps” annak, akit a Fanniék mögött ülő zöldingések „a század legnagyobb elméjének” neveznek. Ezen a napon írta Radnóti az *Il faut laisser...-t*, idézve Ronsard-t: el kell hagyni az otthont, a gyümölcsöst, a kertet... „Ronsard-t

a földbe tették, / s majd megfagy rajtad is, ne félj, a gyöngy verejték”.

És aztán ott van a *Himnusz a békéről*: „s állj meg fölöttünk is, mert megfagyunk / e háborúk perzselte télben itt, / ahol az ellenállni gyöngye lélek / tanulja már az öklök érveit”. És „egyszer béke lesz. // Ó, tarts ki addig lélek, védekezz!”

Mi lett volna, ha elmentek volna? Ha nem lett volna *Bori napló*, a *Hetedik* és a *Nyolcadik ecloga*, az *À la recherche*, az *Erőltetett menet* és a négy *Razglednica*, ha más élet tart másmeddig, ha más levél íródik a hitveshez, ha más versek születnek meg ezek helyett? Ha van Radnóti Rákosi idejében, '56-ban, ha megéri, nemcsak Fanni, de Radnóti is, hogy az egykori napló levakarhatatlan kis nyüzsgönce, Aczél György lesz a kegyek és kegyetlenségek ura? Vajon őt is befogták volna a nemzeti közmegegyezésbe, mint Ilylyést, Némethet és Déryt? Vagy maradt volna szuverén, rendszerfüggetlen barát, mint Ottlik?

Hát hiszen lehetett volna *Bori napló* is és az évezred végéig kitartó élet is, nem zárták ezek ki egymást, csak egy nappal később kellett volna a másik transzporttalleindulni...Csakafátum.

Milyen lett volna a nyolcvanéves, rendszerváltó Radnóti? Jó lenne tudni? Vagy nem?

© Döbrentey Dániel

Szvoren Edina

Odú

Anyám azzal fogadott, hogy kiadta a kisszobát – a lovas szobát, vagy ha úgy tetszik, a padlószőnyegest. Csak egy valaki jelentkezett az apróhirdetésre, mondta. Azt hittem, a bérlő már be is költözött, mert anyám suttogva beszélt, és a szoba nehezen záródó ajtaja csukva volt. Anyám már kiürítette a gardrób szekrény harmadrészét: télikabátok heverték az ebédlőasztalon, rajtuk apám kalapjai, mind a hat – szent, érinthetetlen darabok, amiket anyám akkor már tizenhat éve kerülgetett. Az asztal alatt anyám rüszttben szűk régi csizmái kókadoztak. Leroskadtam a kabáthalom mögé. Ahhoz sem volt erőm, hogy kifejezzem a megdöbbenésemet. Sérült karomat ráfektettem anyám szörnyűséges irhabundájára, amiből cigarettaszag áradt, pedig a dohányzásról még apám halála előtt leszokott.

Miért, kérdeztem. (Csak ennyit.) Miután visszaköltöztem hozzá, anyám harmincezer forintot kért tőlem a nappaliban álló heverőért. Nem erről van szó, mondta, és mintha az arcába hullott volna egy tincs, idegesen végigsimított a szeme alatti területen. Kávét tett fel, csészéket keresett, meg elővette a címeres mokaáskanalat. Hármat.

A bérlő kis fejű, harminc körüli, szemüveges nő volt aszimmetrikus fülekkel. Kapott már kulcsot, de azért kopogott. Keményített falú sárga bőröndjét átemelte a küszöbön, anyám közben két ujjal tartotta a huzatfogó függőnyt. Bemutatkoztunk. Amikor a kezemet nyújtottam, az épet, anyám tétován annyit mondott: a fiam. Az volt az érzésem, hogy helyettem akarna beszélni. A bérlő elnézést kért – mondta, fáradt –, behúzta a bőröndöt a folyosóra nyíló szobába, és behajtotta maga mögött az ajtót. Becsukni nem tudta. Anyám meg én magunkra maradtunk a télikabátokkal, apám lovaskalapjaival, meg a harmadik csészével, amiben érintetlenül húlt ki a fekete. Nem értettem az egészet.

A körfolyosóra nyíló padlószőnyeges szobában apám annak idején lovas ereklyéket gyűjtött. A mikroklíma itt pára- és napfénykedvelő mediterrán növényeknek kedvezett. (A cikáspálma óriásira nőtt, a citrom termést hozott.) Tilos volt utcai cipőben a padlószőnyegre lépni.

Miután apám meghalt, anyám a szobát gardróbna rendezte be: itt állította föl a ruhaszárítót, itt vasalt szuszogva, gyűlölködve. A ruhákat szapulata, a ráncokat, redőket. Most, hogy a szobát kiadta, ki kellett telepíteni az embernyire nőtt cikáspálmát. Megemelni ketten sem tudtuk, de anyám nem engedte, hogy a bérlő segítsen. Míg mi a növényt – egy kaspó alá csúsztatott papundeikli lapon – kivonszoltuk az előszobába, a bérlő félrehúzta az utunkba eső székeket, kitárta a nappali ajtaját. Láttam, zavarban van, amiért nem segíthet, és ez mellette szólt. Biztosan észrevette a kezem.

A teregetőt átvittük anyám szobájába, a csizmák és a hat apai kalap pedig az ágyneműtartómba került: a nappaliba, ahol a balesetem – a visszaköltözésem – óta aludtam. Anyám zacskóba rakta a kalapokat, melljük fektetett egy-egy levendulahajtást, én aztán rájuk eresztettem az ágyat. A pálmát végül az ágyam mellé húztuk. Ha éjjelente sokat hánykolódtam, a kézfejem szúrós végű levelekbe ütközött.

Legalább csöndes nő volt. Popa Évának hívták, nadrágban járt, és egy belvárosi cipőboltban dolgozott. Anyám azt mondta, ő intézi a külföldi rendeléseket, mert egy kicsit tud angolul. A haja, korához képest merészen, föl volt nyírva oldalt meg hátul. Őszült egy picikét. Anyámnak azt mesélte, hogy az abortusza óta hord ilyen frizurát. (Az abortusza óta minden, de minden megváltozott, még az étrendje is. Egyedül a cigarettáról nem volt képes lemondani.) Lärmás zenéket nem hallgatott, vendégei nem voltak – anyám persze meg is kérte, hogy ne legyenek. A beköltözése utáni hetekben hozott még valahonnan néhány holmit: egy nőiesebb, szűk, térdig érő ruhát, amit, azt mondta, nincs hova fölvennie. Fölakasztotta az ajtajára, hogy szem előtt legyen. Aztán előkerültek még könyvek, díszpárnahuzatok, valamint egy ujjakban végződő, zsebbel ellátott polár lebernyeg.

Kijárt dohányozni a függőfolyosóra. Ha fázott, a zsebes lebernyeget kapta magára. Anyám megkért, hogy adjak a bérlőnek valamit, amiben elnyomhatja a csikkeket. A lakcímkártyányi alumínium lapra, amit az apámtól ránk maradt lomos dobozban találtam, harapófogóval hajlítottam peremet. A bérlő megköszönte, és hetente egyszer gondosan megtisztogatta. Amikor mosogatott, megfigyelhettem az arcát. Anyám is így tett. A két szemüvegszár úgy kerülte meg a bérlő halántékát, ahogy a porgyűrűk valamelyik bolygót. A Szaturnuszt, azt hiszem.

Beletörődtem, hogy ott van. Miután beköltözött apám lovas szobájába, megváltozott néhány dolog. Anyám többé nem mutatkozott a szakadt pólóiban. Újra főzni kezdett – pedig apám halála után vendéglőkbe járt, vagy pizzériákból hozatott ebédet. (Avas diót szórt a joghurtba.) Észrevettem, hogy korábban kel, korábban is fekszik. Esténként újságot olvasott, vagy az újrakárpitozott füles fotelben ülve Diamant Wondert játszott a hatvanötödik születésnapjára kapott tableten. Ha rekordot döntött, hívott, hogy nézzem meg a ranglistát, a furcsa neveket. Anyám kikiabált a kis folyosói szobába is, de a bérlőt a digitális időtöltések hidegen hagyták.

Ha együtt reggeliztünk, anyám terített. Tányérokat vett elő, zsemlet rakott rájuk – a magáéra barnát, magosat. Kétujjnyi vastagon kente meg sajtkrémmel, túróval, körözöttel, és láttam, az ilyen túlzásoktól egy kicsit Popa Éva is viszolyog. Anyám szelíd hangon magyarázta neki, hogy mivel csecsemő korában nem kapott elegendő anyatejet, az élelmiszereket nehezebbre esik megosztania. Mikor munkába indultunk, anyám nekiállt mosogatni. Egész nap egyedül volt a lakásban, de azt mondta, így teljes az élete. A tanodás barátnőivel ritkán találkozott, újabban inkább csak telefonáltak. Úgy sejtettem, hogy mikor a kagylóra hajol és suttogni kezd, a bérlőjéről beszél. Néha hallottam is. Korholta, mint a ruharáncokat. Máskor meg dicsérte.

A bérlő kulcscsomóján rajta maradt a patkó. Annak idején apámé volt, Popa Éva pedig szeretett babrálni vele, ha izgulni valója akadt. Csodálkoztam, hogy anyám így adta a kezébe, de eszemben sem volt a patkót levetetni vele. Nekem ezek a lovas dolgok sosem jelentettek többet annál, mint amennyit a tulajdonosuk.

A folyosói szobára egyébként sokféleképpen lehetett gondolni egyidejűleg: apám szobája, lovas szoba, gardrób, pálmaház, a papucsos szoba. És most már Popa Éva otthona. Egyszer észrevettem, hogy ebben a szobában, a padlószőnyegen, nem messze a küszöbtől, két éles körvonallal induló, fokozatosan elvékonyodó párhuzamos koszcsík vezet küszöbtől konvektorig. Kivételesen magunk voltunk, anyám meg én – ahogy korábban, mikor apám már nem élt, de Popa Éva még nem tűnt fel a színen. Kinyitottam az ajtót, le-guggoltam, és megmutattam a foltokat. Anyám először úgy tett, mintha nem látná, miről beszélek, aztán meg azt mondta: évek óta ott van. Miközben nyilvánvaló volt, hogy a bérlő görgős bőröndje szennyezte be a szőnyeget. Anyám sarkon fordult, és eltűnt a fürdőszobában. Megértettem, hogy nem akar erről többet beszélni. Miért tesz úgy, gondoltam, mintha nekem lett volna fontos évtizedeken át ennek a padlószőnyeges szobának a tisztasága?

Talán ekkor éreztem meg először, hogy anyám gondolkodásában valami megváltozott. Ott van minden, ami azelőtt ott volt, de valahogy minden más szögben áll, mint kellene. Mint mikor egy teljes napraforgótábla hátat fordít a napnak.

Hétvégeken pár órára bekapcsoltuk a tévét. Anyám szerette a vetélkedőket, a kvízműsorokat. Ő a fülesfotelben ült, én – csizmák, kalapok fölött – az ágyamon. (Mellettem a sárguló, harapós cikász.) Popa Éva maga alá húzott lábbal a zsámolyra kuporodott, beburkolózva a zsebes lebernyegébe. Teát kortyolgatott, csipkebogyt vagy gránátalmát, a kedvenceit. Milyen kis helyen elfér, szólalt meg egyszer anyám ismeretlen, reszketeg hangon. Először úgy értettem, a bögrére gondol.

Anyám volt köztünk a legműveltebb, a legtájékozottabb. Sokszor még el sem hangzott teljes terjedelmében a kérdés, ő már bekiabálta a választ. A bérlő ilyenkor nem anyámra nézett elismerően, hanem rám, közben úgy tett, mintha az emberi természettel ellentétesnek tartaná, hogy a memória éveken át őrizgessen dolgokat. A bérlő Magda néninek szólította anyámat, anyám pedig magázta őt. Mi ketten persze tegeződtünk – rest voltam felderíteni, hány évvel lehetek idősebb.

Amikor kikapcsoltuk a tévét, és a bérlő visszavonult a negyvenezer forintért bérbe vett szobába, anyám egy alkalommal az ágyam szélére ereszkedett, és a kárpit mintázatának egy elemét végigsimítva azt mondta: butuska lány ez a szegény Popa Éva. Mintha semmi sem volna fontosabb annál, hogy az ember okos legyen. Nem értettem, mit akar ezzel anyám, amikor én is buta vagyok, apám is buta volt, és a maga módján – művelten, magabiztosan – anyám is az. Nem mondtam semmit. Anyám fölvetett egy pálmalevelet a földről, és kettéhajtva a tenyerébe zárta. Kiderült, hogy számos gyötrelmes részletet tud a bérlő abortuszáról, meg persze az útról, ami oda vezetett. Nem értettem, mikor adódik alkalmuk ezekre a bensőséges beszélgetésekre.

Egyszer meghallottam, hogy anyám Evitának szólítja a bérlőt. Tudtam, hogy valami nem stimmel anyámmal, de az aggodalmaimat nem volt kivel megosztanom. A baleset után nem járhattam össze éppen azokkal, akik korábban természetesnek vették, hogy a környezetemmel – tehát többek közt velük is – azonos vagyok.

Néha elkaptam Popa Éva pillantását: lenéz a sérült kezemre, pislog egyet, aztán beharapja a száját. Ha két kézzel kellett megmarkolni valamit, habozott, hogy a segítségemre siessen-e. Mikor anyám függönyt mosott, és a program lejárt, ajánlkozott, hogy fölmászik a létrára, én csak adjam föl a

függönyt. Ha együtt vásároltunk, nem engedte, hogy két szatyrot vigyek. Ha ki kellett pakolni a sütőt, ketten fogtuk az egymásba tett tálcákat, tepsiket. Amikor anyám megszédült, és a székhez támogattuk, nem hitte el, hogy az elnehezült testet egyedül is meg bírom tartani. (Úgy döntöttünk, kihívjuk az ügyeletet.)

Aztán kiderült, hogy Popa Évának tudomása van a balesetemről. Nem esett jól. Anyám elferdítette kissé a dolgokat – úgy vettem, szégyell –, legalábbis elhallgatta, hogy a baleset délutánján alaposan berúgtam. Szerettem volna kiigazítani anyám beszámolóját, és elmondani a bérlőnek, hogy az ivászat helyére később sem az ivászat hiánya került, hanem sok-sok meg nem érintett, számhoz nem emelt boros pohár, amiket pontosabban számon tartok, mint a megérintetteket és a számhoz emelteket; meg azt is, hogy a baleset éppen úgy felnyitotta a szemem, ahogyan Popa Éva szemét az abortusz nyitotta fel – de sosem maradtam kettesben vele, nem volt mód feltérképezni a közös pontokat. Ha Popa Éva kilépett a szobájából, anyám már ott legyeskedett körülöttünk. A konyhaszekrényben matatott, az Ínyesmesterben receptet keresett.

Egyszer álmodtam valamit. Anyám zöldbabot pucolt, én késeket éleztem a fenőkövön. (Nincsen fenőkövünk.) Ebben az álomban szombat vagy vasárnap délelőtt lehetett. Éppen elhajtottunk egy kellemetlen modorú férfit, aki kopogtatócédulákat gyűjtött. Anyám egyszer csak mögém lépett, és a fülembé súgta: ennek a lánynak seb az arca. Nem értettem, miről beszél. Erre anyám elmondta, hogy az ilyen ártatlan arcokon sebnek látszik a szem, az orr, a száj. Popa Éva – a sebarcával – közben kint dohányzott a függőfolyosón. (Az egyik erőszakos úton létrejött hasadékon át fújta ki a füstöt.)

Volt néhány hét, amikor megkísértett, hogy anyám bérlőjéhez mint nőhöz közeledjem. Nem szépnek láttam, hanem a csöndes, fegyverként soha fel nem használt elesettségében rejlett valami az én magabiztosságomra nézve. Megtalán a köztünk lévő korkülönbségben is. Ahogy a hamutálcáját belefordítja a szemetesbe, és ügyesen lefojtja vele a kezdődő porzást – gondoltam. Ahogy tányérjára fekteti a villát, mint egy halottat. Akkoriban jólesett elképzelnem, hogy éjjel a konyhába lopódzom, kilépek a papucsomból, és abban az ereklyetlenített padlószőnyeges szobában magamévá teszem. De hamar megértettem, hogy ez nem az érzékek lehetősége volna, hanem a matematikáé: egy meg egy. A figyelem méltatlanul önkéntelen megélénkülése. Ha a folyosói szoba üres, nincs kihez kötni magam, ha lakója akad, bezzeg más a helyzet. Nem akartam ezt.

Aztán anyám észrevette, hogy valahányszor Popa Éva belebújik a zsebes lebernyegébe, és cigarettástul, öngyújtóstul kivonul a gangra, a második emeleten kinyílik egy ablak. Egy munkanélküli férfi lakott ott, akinek, úgy hírlett, prostituált az édesanyja. Örömlány – ahogy anyám mondta. Később nemcsak az ablaka nyílt ki, hanem – kócosan, atlétatrikóban – maga a férfi is megjelent. Szóba elegyedett Popa Évával. Anyám ijesztő dolgokat hordott össze erről a szomszédról, hogy Popa Éva kedvét az ismerkedéstől elvegye. A fülem hallatára állította, hogy az anyja cunnilingusra kényszerítette gyerekkorában. Azt hiszem, anyám bérlője nem tudta, mi az. Nekem is meg kellett néznem anyám szótáiraiban.

Csöndesen éltünk. Anyám úgy gondolt hármunkra, mint egy családra – és ebben én nem láttam semmi fenyegetőt. Az első Popa Évás évben hosszabb és terebélyesebb fenyőfát vettünk, mint korábban, mert anyám azt hitte, hogy a bérlő velünk tölti a karácsonyt. A gyanta tönkretette a kesztyűjét, a fenyőfa törzse pedig nem fért a karácsonyfatalpba. (A fenyőt fazékba állítottuk, három felől kikötöttük.) Mivelhogy a bérlő a diót szerette, anyám négy rúd diós bejglit sütött, és már csak két mákosat. A kocsonyából, mikor szétporciózta, kiszedegette a cubákat, mert Popa Éva nem állhatta a zsíros falatokat. Anyám azt hitte, nem tudom, hogy ajándékot is vett neki.

Karácsony második napja végül anélkül telt el, hogy a bérlő hírt adott volna magáról, anyám pedig elszomorodott. Leplezni próbálta, de láttam. Elmosogatott, megmosta a fogát, és lefeküdt. Iszonyodva hallottam meg éjfél körül a zokogását. Először, furcsamód, nevetésnek hangzott. Anyám ajtajához lopakodtam, és benéztem a kulcslyukon, ahogy gyerekkoromban. (Nem tudtam betelni vele, vagy nem hittem el, hogy a nemzés éppen az örömmön élőködik.) Anyám most a hátán feküdt, félig kitakarva, ujjai a lepedőt mardosták. Könnytől lucskos, eltorzult arcát úgy fordította a plafon felé, mintha mutatná valakinek. Az orrlukai pulzáva változtattak alakot: elkeskenyedve megnyúltak, aztán óriásira nőttek, mint a tengeri lények. Emlékszem, hogy mikor anyám először látott szétroncsolt kézzel, a könnyecseppeket már azelőtt igyekezett nyomtalanul elmorzsolni, hogy kiléptek volna a szemhéja peremére. Mennyire más volt akkoriban minden. A pálma, a padlószőnyeges szoba, a kvízműsorok.

A Popa Évának szánt – sárga selyempapírba bugyolált – karácsonyi csomagot másnap megtaláltam a konyhai szemetesben. Rákotortam némi narancshéjat, hogy a bérlő ne vegye észre, ha görgős bőröndjével megérkezik. Sejtelmem sem volt, hol tölthette a karácsonyt. Úgy tudtuk, abortusza óta a

szüleivel sem tartja a kapcsolatot. Anyám azt mesélte, hogy látta a levelet, amiben „leszámolt” velük, és, anélkül hogy erre biztattam volna, idézett néhány fordulatot az irományból. Képtelen voltam elgondolni bármit, ami indokolttá tenné, hogy az ember béklyónak vagy sárkoloncnak nevezze a szüleit. És ezt megmondtam anyámnak. – Tudom, attól félt azon a karácsonyon, hogy Popa Éva a görgős bőröndöt csak a másodikon lakó munkanélküli férfi ajtajáig húzta el.

Nincs abban semmi különös, ha egy hatvanhat éves asszony albérlőt fogad – végül is furcsább, ha a fia ott él a nyakán. Ezért aztán sosem gondoltam arra, hogy figyelmeztetni kellene anyámat. A nagy horderejű, hirtelen változásokat hajlamom van villanásnyi eseményekre bontani. Amikor anyám gondolt egyet, és lakatost hívott – egy örökké kezes-lábast viselő férfit, aki a környék lépcsőházaiban hirdette magát –, csak annyit láttam az egészből, hogy lakatost hív. Amikor megszólalt a csengő, csak annyit, hogy megszólal a csengő.

Anyám beküldte Popa Évát a nappaliba, és leültette a tévé elé. Ellátta keksszel, távirányítóval, teával. A lakatos a szomszéd házban lakott, és azzal hencegett, hogy ismeri apámat. Anyám instrukciói alapján újságpapírt csúsztatott a folyosói szoba küszöbére, az ajtószárny alá, aztán ráspolyt, vésőt, kalapácsot vett elő. Kiderült, hogy csak azt az árkot kell kissé kiszélesíteni, ami a zárnyelvet fogadja be. A férfi mezítláb, némán dolgozott. Anyám egyértelműen értésére adta, hogy nincs kedve apámmal kapcsolatos dolgokról diskurálni. (A lovarda volt az élete, meg a szigorú önkorlátozásokkal gyakorolt sportfogadás.) A mester visszabújt a bakancsába, eltette a pénzt, és elköszönt.

Anyám óvatosan fölszedte az újságpapírt, közben már szölongatta Popa Évát. Kipirult arccal vezette őt a folyosói szobához, aztán félreállt, és áhítattal nézte, ahogy a bérlő lenyomja a kilincset, kinyitja, becsukja az ajtót. Kinyitja, becsukja. Mindenkinek szüksége van néha háborítatlan nyugalomra, duruzsolta anyám. Jó lett volna tárgyilagos hangon megjegyezni valamit, ami beárnyékolja az örömét, de csak az jutott eszembe, amit apám mondott közel harminc éven át ennek a szobának az ajtajára, ha nagy ritkán – mikor fontos telefonhívása volt, vagy anyám a tűzhelyen felejtett valamit – nekiveselkedett, hogy becsukja: ez a kurva ajtó.

Minden bele tud nőni a húsba. Ha néha napján megpróbáltam elképzelni a szobát üresen, bérlő nélkül, olyasféle időzavarba kerültem, amiben csak bajosan tudtam megállapítani a múltbeli időrendeket. A bérlő abortusza koráb-

binak tűnt, mint az én balesetem vagy anyám dicsőséges nyugdíjba vonulása. Amikor megtaláltam a bérlő arcképét egy hitelkárosultak által üzemeltetett weboldalon, az volt az érzésem, hogy abban a folyosói szobában a testvérem lakik, vagy legalábbis olyasvalaki, akit a születésem óta ismerek. Volt, hogy a tévé előtt anyám a jövőről fecsegett, és ebben a jövőben Popa Éva mindig benne volt. Ha máshogy nem, akkor úgy, hogy a szobájából állítólag kiszűrődött a – nem szervi alapú – köhögése. Jó ideig észre se vettem, hogy anyám ezekben az ábrándjaiban nemigen tesz említést rólam, a fiáról.

Kivettem egyszer egy szabadnapot. Délelőtt a Duna-parton bókásztram. (Vettem egy barométert anyámnak.) Délután elsétáltam a cipőboltba, ahol Popa Éva dolgozott, mert szerettem volna vásárolni magamnak egy rugalmas talpú félcipőt, és azt reméltem, hogy kedvezményt kaphatok. Nehezen találtam meg a boltot, mivel a ház felújítás alatt állt, a cégérre pedig sűrű ipari zsákok húztak.

Még mielőtt a boltba léptem volna, észrevettem anyámat a kirakaton át. Önkéntelenül hátrébb léptem, és egy kocsit takarásába húzódtam. Láttam, hogy anyám a próbapadon ül, és verítékezik. Az ujjbegyét tisztogatta: megnyalta, aztán egy zsebkendővel akkurátusan szárazra törölte. Az ölében édes vagy sós falatkákkal teli cukrászzacskó pihent. Időnként fölnevezett Popa Évára, aki a pult mögött állt, és egy levált talpú bordó cipővel hadonászó ügyfél panaszaire figyelt. Megláttam akkor anyám tekintetében valamit, amit korábban sosem, mert ha tudta, hogy nézem, szigorúan felügyelte az arcvonásait. Megértettem, hogy mikor reggelente kilépek az ajtón, ő sietve fölöltözik, és újságokkal, cukrászsüteményekkel felszerelve elindul a boltba. Egész nap ott rostokol, ott gubbaszt a sűrű hotelbársonnyal bevont próbálócsán, és várja, hogy ez az abortuszon átesett cipőbolti eladó szóba álljon vele. Anyámnak ellensége minden levált talpú cipő.

Sarkon fordultam, és hazamentem. Amikor késő délután megérkezett anyám, semmit sem szóltam. Nem értette, mi bajom. Rántottát készített – kétharmadot kolbásszal, egyharmadot sült paprikával –, és mire a bérlő hazaért, már meg is terített. Némán ettünk. Mióta Popa Éva színre lépett, a mennyiségek szinte önmaguktól tagozódtak kétharmad-egyharmad arányban. A zellergumó így vált ketté a levesben, az utolsó darab húsvéti zserbó páncélján e szerint mélyült el a törésvonal.

Elmosogattam, aztán Popa Éva elé tettem a barométer angol nyelvű ismeretőjét. Kértem, hogy fordítsa le, mert nem boldogulok a beállítással. Nem őt akartam zavarba hozni, hanem anyámat. Anyám fölöttette a szemüvegét, a

bérlője háta mögé settenkedett, és aggodalmas arccal lesett a füzetbe. Amikor Popa Éva szóra nyitotta volna a száját, hogy bevallja, nem tud angolul, anyám félbeszakította. Kikapta kezéből a használati utasítást, négy darabba tépte és dühösen a szemetesbe hajította. A bérlő ijedten tekergette a fejét, aztán fölállt, és a szobájába kullogott. Anyám erre rátenyerelt az asztalra – ujjizületei kifehéredtek –, és olyan közel hajolt hozzám, mintha ellenőrizni akarná, ittam-e. Azt mondta: fogd be a szádat. Azelőtt soha nem mondott nekem ilyet.

Néha azért feltűntek anyám barátnői: egy ileosztómás másod-unokatestvér, társak a tanodából. Slágereket dudorásztak, fényképeket nézegettek, és soha, még véletlenül sem néztek a sérült kezemre. Miután végigizgultak néhány kör Diamant Wondert, lerótták csodálatukat anyámnak. (Képtelenek voltak lépést tartani az idővel.) Popa Éva ezalatt a szobájában kuksolt, én a konyhában ücsörögtem. Kávét főztem, rendezkedtem a kamrában, olvasgattam anyám újságjait.

Hallottam, hogy anyám olykor megpróbálja a bérlőre terelni a szót. (Ő intézi a külföldi rendeléseket, ért angolul.) Néha arra kért, tudakoljam meg, hova tette Popa Éva a cukorpótlót, mert akkor szóba hozhatta az életmódváltást, az abortuszt, a hitelkárosultak weboldalát. Máskor valami mondvacsinált ürüggyel megpróbálta kicsalogatni Popa Évát a szobájából. Volt, hogy a konyhába is kijött, beletúrt az evőeszközös fiókba, fölállt a billegető hokedlire, mintha keresne valamit, amit utoljára Popa Éva kezében látott. Hiába ügyeskedett. Amíg vendég volt a háznál, Popa Éva az orrát se dugta ki a papucsos szobából.

Nem tudom, észrevette-e bárki, min megy keresztül anyám. Hiszen én is csak az aggasztó részleteket észleltem, és nem mertem levonni belőlük semmilyen következtetést. A tanodás barátnők rossz nyomon jártak. Azt hihették, fennáll a veszély, hogy a bérlő a fejünkre nő, elszemtelenedik, anyámat a vagonából forgatja ki. Volt, hogy tanmesékkel traktálták anyámat: az egyik rémtörténetben az albérlő *lebabázott*, és nem lehetett kitenni, mert védte a törvény. Az egyik barátnő azt tanácsolta anyámnak, hogy zárja el az ékszereit, a másik azt, hogy készítsen végrendeletet. Anyám ilyenkor gyors úton kitette a szűrűket, és dülva-fúlva a szobájába vonult. A liftig is nekem kellett őket kikísérni.

A bérlő távollétében soha nem léptem át a folyosói szoba küszöbét, és az utolsó pillanatig ugyanezt feltételeztem anyámról. Sokszor azon kaptam magam, hogy mikor anyám lakására gondolok – a lakásra, ahol felnőtt-

tem, s ahol apám egy hatéves méntől kapott gyors lefolyású bélfertőzésben váratlanul meghalt –, önkéntelenül lenyisszantam a többi helyiségről azt a kiszögellést, amit anyám az utolsó időkben már csak *Popa Éva odújának* titulált. Néha bekopogtam a bérlőhöz, és váltottunk pár szót mosásról, anyám főztjéről vagy a soron következő munkaszüneti napról. (Popa Éva kedvence a csirkepaprikás.) Ügyeltem rá, hogy mikor vásárolni indulok, megkérdezzem, nincs-e szüksége valamire. Popa Éva erre úgy tett, mintha meglepné a kérdés, és szerény kívánságait – szálkás, fiús betűkkel – egy papírfecnire firkantotta le. Ha tamponra, gombaellenes szerre volt szüksége, nem szemérmeskedett, felírta azt is. Egyszer helytel kínált, mert éppen zenét hallgatott. A fejhallgatója egyik nyúlványát valami furcsán szégyentelen mozdulattal a pólójába törölte, aztán odaadta nekem. Bugyuta, tizenéveseknek való szám szólt belőle, ami sehogy sem illett az abortuszához. Akkoriban már nem találtam a helyzetében semmit, ami vonzana. Ez volt az egyetlen alkalom, hogy fesztelenül viselkedett velem.

Azokat a szemetesből kihalászott bevásárlócétliket aztán a húsvéti nagymosáskor megtaláltam anyám párnahuzatában. Akkor kellett volna tennem valamit – de engem még mindig sakkban tartott az ivászatom, sakkban tartottak a korábbi gyengeségeim, és a fecniket ijedten visszadugdostam a párnahuzatba. (Lenmagliszt, méregtelenítő tea.) Eszembe sem volt körmére nézni anyámnak, félttem volna a titkaitól. Pedig még az is megfordult a fejemben, hogy valójában kevesebbet kér Popa Évától egy zárható ajtajú padlószőnyeges szobáért, mint egy nappaliban álló heverőért, amire a sárguló palma éjjelente szúrós leveleket hullat.

Főztünk. A bérlő hagymát pucolt, ezért a szemét elfutotta a könny. Hiába mondta neki anyám, hogy vegyen vizet a szájába: Evita! Popa Éva levette a szemüvegét, aztán szaporán pislogott, amíg a könnyek el nem apadtak. Megmostam egy csokor petrezselymet, fölvtágtam a szárnál a spárgát, aztán a vágódeszkával meg a késemmel, anélkül hogy a fenekem alá néztem volna, a konyhaasztalhoz telepedtem. Honnan tudtam volna, hogy Popa Éva éppen arra a székre tette a szemüvegét?

(Aki nem néz előre vagy hátra, annak sosem telik be a pohár.) Vidéki esküvőre hívtak. Egy barátom – egykori ivócimborám – elvett valakit, akivel évek óta ugyanabban a kilenc négyzetméteres irodában dolgozik látástól vakulásig. Egymásra talált két egyenrangú ember. Anyám persze attól félt, inni

fogok. Popa Éva jelenlétében ugyan nem mondott semmit, de amikor induláskor megölelt, jelentőségteljesen megmarkolta a vállam, és a fülembé súgta: ne egyél sokat.

Jól éreztem magam az esküvőn. Finomak voltak a szárnyasok, a töltött paradicsom. Táncoltam az örömanóval meg egy kövérkés idegennel, akinek nem értettem a keresztnévét. Csodálkoztam, hogy a barátom felesége racscol. Amikor itallal kínáltak, azt füllesztettem, hogy gyógyszer szedek. Rossz ízű viccelődések tárgya volt, hogy néhány évvel korábban ebben a Kaposvár környéki zsákfaluban mérgezte meg nagyszüleit egy nyolc éves kisfiú, de azért udvariasan együtt nevettem a többiekkel. Éjfél körül aztán egy távoli ismerősöm fölajánlotta, hogy hazavisz kocsival.

Fél három volt, de a konyhai lámpa égett, a konyhaajtó üvegén pára csordogált. Anyámék fönt voltak: kártyáztak. A konyhaasztalnál ültek, és a sütővel fűtöttek, hogy Popa Éva ne fázzon. A konyhakövön, anyám lábánál egy kiürült likőrös üveget láttam, keze ügyében túlcsordult hamutartót. Döbentem vettem észre, hogy újra dohányzik. Cigaretája kigurult a hamutál árkából, és a terítőjétől megfosztott asztalra borsónyi foltot égetett.

Fölnéztek rám, aztán továbbjártak. Azt hiszem, nem is köszöntek. Sikanóz?, kérdeztem indulattal. Nem válaszoltak. Anyám elnyílt ajkán nyál fénylett, Popa Éva hanyag terpeszben ült, hátravetett fejjel. Be voltak rúgva. Aztán a bérlőn megláttam a régóta mellőzött alkalmi ruhát, a lábán pedig észrevettem anyám rüszttben szűk csizmái közül az egyiket. Gondosan ki volt fényesítve. Láttam, hogy a nappaliban föl van nyitva az ágyneműtartó, a tartalma pedig szétpakolva, széthányva a szőnyegen. Anyám csizmái, cipőpasztás tubusok, merevre száradt, foltos tisztítórongyok heverték mindenfelé. A kézitáskámat odavágtam az asztalra, a kártyák, a poharak meg a hamutartó közé. Azt hittem, azt gondolom, hogy *elég volt*, és későn vettem észre, hogy ez nem az én gondolatom, hanem anyámé. Hülyét csinálsz magadból, mondtam neki, magamra erőltetve apám örökké higgadt modorát. (Ha ideges volt, szálírányal ellentétesen borzolgatta a szemöldökét.)

Anyám föltápaszkodott, és kissé imbolyogva elindult felém. Amikor hátrálni kezdtem, a cipősarkam megakadt a nappali küszöbében, és egy pillanatra elvesztettem az egyensúlyomat. Először azt hittem, anyám segíteni akar, de ahelyett, hogy utánam kapott volna, finoman megtaszította a mellkasom. Beestem az ágyneműtartóba, beütöttem a fejem, és pár másodpercre elhagyott minden erőm. Anyám a vádlim alá fúrta a lábfejét, és a lábamat beemelte az ágyneműtartóba, én pedig nem voltam képes ellenállást kifejteni. Anyám aztán gyorsan lecsukta az ágyat, és mondott valamit Popa Évának, amit nem értettem, pedig a szavak egyenként mind ismerősek voltak.

Nem tudom, mivel pakolhatták tele anyámék az ágyat, mindenesetre jó fél órán keresztül jártak föl-alá, és csak hordták, hordták a nehezéket. Nem nagyon beszéltek. A lépteik ritmusában volt valami egyszerű, prózai kegyesség. Átható levendulaszag töltötte be az ágyneműtartót, mert apám kalapos szatyraira ezek szerint nem volt szükség a dáridóhoz. Amikor tüsszögtem néhányat – megijedtem én is –, anyámék megtorpantak, a járkálás rövid időre abbamaradt. Kigondoltam, hogy a zacskókat átügyeskedem a másik oldalra, a lábfejemhez, és akkor mindjárt kényelmesebben elhelyezkedhetek. Erőt gyűjtöttem, és addig-addig feszkelődtem, amíg sikerült. Csak egyetlen zacskót hagytam meg párnának, a fejem alá. Megpróbáltam ugyan kivenni belőle a kalapot, hogy ne csörögjön, valahányszor csak megmoccantom a nyakam, de hely szűkében nem tudtam fejem alá hajlítani a karom. Kifáradtam, és elaludtam, azt hiszem.

(Napközben csönd volt. Mivel anyám továbbra is eljárt a cipőboltba, a délelőttöt meg a délutánt az utca hangjai tagolták. Eleinte a karórámmal világitottam. Később leszoktam róla, mert nem volt mit nézni. Anyám néha csirkepaprikást főzött – felismertem az illatáról –, néha a hitelkárosultak ügyében telefonálgatott. A heverő oldallapjainak összeillesztéseinél észrevettem egy hosszanti repedést, úgyhogy a nadrágomra derült időben hosszú, tejfehér csík vetült. Ha mocorogtam, ez a csík elvándorolt a térdemig vagy az ágyékomig. Az ágyneműtartó egyik sarkában egyszer kitapintottam néhány elszáradt pálmalevelet – de én nem éhes voltam, hanem kába.

Öt óra tájt általában megérkeztek anyámék zörgő csomagokkal. Menynyi hang, gondoltam. Kipakoltak, a fürdőszobában csorgatták a vizet, aztán csöndesen beszélgetve megvacsoráztak. Néha bekapcsolva felejtették a rádiót, nekem pedig az érzésem, hogy szándékosan: azt akarják, legyen valami szórakozásom. Egyszer meglepve hallottam, hogy angolul tanulnak. A kiejtésre nem állt rá a szájuk, ezért nagyokat nevettek egymás ügyetlenkedésein. Talán, gondoltam, készülnek valahova. Hétvégeként, ha beültek a tévé elé, már nemcsak a jól bevált vetélkedőket nézték, hanem anyám ízlésével összeegyeztethetetlen szerelmes sorozatokat. Iszogattak is. De csak mértékkel – nem úgy, ahogy a cimborám esküvőjének éjjelén. Ha biztos voltam benne, hogy magam vagyok a lakásban, megpendítettem az ágyrugót.)

© Döbrentey Dániel

Ambrus Judit

Temetni jó

Temetni jó – főképp, ha az embert, illetve Istent magát temetik, ha az ember, illetve Isten kedves(nek hitt) teremtményét, teremtését (kinek éden, kinek pokol) lepik meg a „vége” felirattal. *Fölöttem folyik el az éjszaka, a méltóságos, nagy, nehéz folyam, idesüt a gáz zúllott csillaga, s bárkák úsznak fölöttem komoran, rettentő bárkák és sirok, sirok.* Vagy épp hogy inkább nevetek.

Tele a nap ugyanis kalanddal, humorral, vicces egybeesésekkel, színpadi elemekkel, esetleg cirkuszi mutatvánnyal, tréfás megjegyzések repkednek, utalások hangzanak el, melyek szerint a teremtésből épp elinaló közreműködő, az adott kor fontos alkotóeleme, a temetési órának, na jó, félórának talán mondhatni a főszereplője, a sztárja – mert hát téves számítás, hogy mindenkinek adatik öt perc figyelem az életben, melyhez bátran csapjuk hozzá a temetést is, hozzátartozik az!, van bizony az a figyelem fél vagy akár egy egész óra is – tehát hogy a finom vagy annak épp nem mondható utalások arra vonatkoznak, az épp alábukó kivel milyen viszonyban volt, kinek mit jelentett a léte, a szabadsága, mit jelentett az, hogy létezik ebben a sűrű homályban, ebben a cudar világban, *mert hogy ő ezt a kenetet testemre töltötte, az én temetésemre nézve cselekedte azt, sűrű pillaremegettetések, melyekkel a pilla tulajdonosai azt kívánják érzékelteni, hogy ők bizony tudják, amit tudnak, hagyj békét néki; az én temetésem idejére tartogatta ő ezt,* ismerői a titkoknak, s azok nyilván igen jelen-tékenyek, tudják, miért most, miért épp itt érte a vég, s birtokukban vannak a gyilkos elhallgatások megfejtőkulcsai.

Temetve lenni jó. A megbecsülés jele. Hogy van, aki emlékezik, hogy van, akinek számított, hogy mégsem volt hiába minden. *Idegen és jövevény vagyok közöttetek: adjatok nékem temetésre való örökséget ti nálatok, hadd temessem*

*el az én halottamat én előlem. Ott, a figyelem központjában, a hulló rögök alatt vagy a kis bődönben, kinek hogy. Esetleg por alakban kicsit a repülést végre megtapasztalva a levegőben vagy múló trendek szerint folyóban, tengerben, óceánban olyan mélyre merülve, ahogy korábban semmilyen tréning után sem sikerült. A temetés nem nevezhető extrém sportnak, ennek ellenére alig ismerünk olyat, aki többször alászáll, aki hajlandó többször kipróbálni. Amin persze kevésbé lehet csodálkozni, ki az a bátor, aki valóban meg szeretné tudni, mit gondolnak felőle, *ti szörnyű bárkák, késett konflisok, ti kocsilámpák, bús hajótűzek, lángoljatok s evezetek, ti örült nők, virágos bárkákon, kacagjatok ki engemet, és menjetek lobogós kikötőkbe*, aki szeretne tisztában lenni annak az indulatoktól nem mentes időnek a valós hosszával (rövidségével), amíg a hiánya miatt esetlegesen jelentkező megrendülés a düh hídján átsietve átváltozik rágalomba.*

Temetkezni jó. A lezárás, a befejezés megnyugtató öröme, hogy megcsináltuk, kibírtuk, dobogósok lettünk, beúsztunk, befutottunk a saját halálunkba, s most már magunkra húzhatjuk a végtakarót. *Én itt vagyok, mélyen, százezer öltre, mázsás vizek fekszenek mellemen, én itt heverek, én meg vagyok ölve, és figyelek álmatlan, éberem. És tépem a vizet, álomtalan ágyam, kicsi a tenger s tengernyi a vágyam.* Talán sötét van, magány, egyedüllét. Talán szorongás, rémület, s itt akkor már valóban nem csak a megnemértők nem segítenek. Talán elszakad a kötél, talán nagyot csap a rög. Talán égetéskor az emberhez (Istenhez) odacsapódik egy sorstársból (sorspajtásból?) kimaradt végtag, egy leszakadt fej, néhány ujjacska. Aztán mindétiglen az ő poraival kell együtt élni (itt – netán ott). Hagyományosan vagy urnásan temetkezünk?, kérdezi a rémült rokonoktól a kiskisasszony vagy a kiskisúr. Talán nem kellően tapintatos, de semmiképp nem elsietett a kérdés. Végülis csomagban bizonyára olcsóbb, s miért ne egyezhetnénk már meg időben e kérdésről. Talán fájóbb, ha korszak, szabadság, álom megszűnté is keveredik a búcsú perceibe, talán édes mindegy ez is. Egy repedt tányér tejszín macska nélkül.

Temetni jó. A mélyre ásás öröme. Ahogy, ha magad intézed (ld. szociális temetés), a fájdalom, amint megnyugvássá érik. Hogy az egész, a legvégéig vagy legalábbis legalább a legvégén a saját műved, te határozod meg a formát, senki nem ugat bele, milyen kialakítású mélyedésből lesed majd örökétiglen a csillagokat, *tengernyi vágyam, csak kicsi a tenger, és nézem a bárkát, amely megindul, és fényes árnya egész szívemig nyúl, és hallgatom a mély homályon át piros torkotok mézes kacaját, hinárok közt, mocsárba, feketén. És bámulok föl üres*

halszemekkel az éj, az éj hináros fenekén, végre lesz időd biztosan rátalálni a Göncöltre, a Kis- és Nagy Medvére meg a folyvást feletted csámborgó, újhúséggel hitegető Csillagebekre.

Amikor vége, az lehet valakinek jó is. Nem kell, hogy épp te legyél az. Testvér léssen minden ember, ha máshol nem, hát ott, alant. És akkor ennek ünnepére most dúdoljuk el visszafele az Örömódát.

© Döbrentey Dániel

© Döbrentey Dániel

Henry Kissinger

Metternich és a konzervatív dilemma

Részlet Kissinger *A World Restored* című könyvéből (Boston: Houghton Mifflin, 1957, XI. fejezet, 1–4. alfejezet). E mű az akkor még csak leendő amerikai külügyminiszter doktori munkájának átdolgozott, könyv alakban megjelent változata; érezni benne a stratégiai gondolkodó mozgolódását és a majdani gyakorló politikust, a ping-pong diplomácia egyik építőmesterét – s a minden pátosztól mentes hitvallást egyfajta gyakorlatias konzervativizmus mellett. Másfelől a kötet történeti-tudományos mű: olvasmányos beszámoló a napóleoni háborúkat követő rendezés, az ún. restauráció korszakának első évtizedéről. Két voltaképpeni főhőse Metternich és Castlereagh.

És nem utolsósorban: bár születése óta bő félévszázad telt el, a *World Restored* egy sok szempontból máig tartó jelennek íródott, amelynek továbbra is szembesülnie kell olyasmivel, mint a geopolitika, hatalmi erőegyensúly-politika, Realpolitik és értékelvű (kül)politika feszültségei. Egyáltalán: elemi erővel hívja fel a figyelmet a politikum normatív, alapelvekre épülő és gyakorlati lehetőségeinek strukturális, kiküszöbölhetetlen különbségeire. Nekünk, magyaroknak, ugyebár fontos, idevágó szállóigénk, hogy legyen a politika az egzisztenciák tudománya – más szövegváltozatban: művészete –, azaz a szükséges és lehetséges összehangolásának művészete. Igen árulkodó a magyar társadalom működési és korrupciós mechanizmusaira nézve – már amennyire a kettő tkp. megkülönböztethető –, hogy aztán ebből úgy lett egy időben közhelyesre koptatott, le-süllyedt kultúrjáv, hogy: legyen a politika az egzisztenciák művészete...

I

Ekképpen történt tehát, hogy [a Szent Szövetség létrejöttével] Európában hosszú idő után újra béke honolt, mely béke hozadékaként

azonban az Osztrák Császárság szembesülni kényszerült legsúlyosabb dilemmájával. Ameddig a Hódító [Napóleon] nyomást gyakorolt Európára, Ausztria sajátos problémái is feloldódtak a közös fenyegetett-

ségben, ám ennek elmúltával a kontinens minden egyes országa kénytelen volt felismerni saját kihívásait, és megküzdeni annak nehézségeivel. Mindazonáltal Ausztria volt az egyetlen állam, amelynek a béke megkötésekor semmiféle kötelezettségvállalással nem kellett szembesülnie. Az ország képes volt a józanságra, s míg Európa többi részén végigsöpört a humanitásnak egy új, megreformált eszméje, Ausztria ragaszkodott hozzá, hogy a rendezés minden egyes lépése konkrét politikai cselekvésekben is manifesztálódjon. Mindez kifejezte Ausztria külügyminiszterének abbéli meggyőződését, hogy a forradalom társadalmi céljai mind ártó hatásúak voltak, emellett pedig jól jelezték Metternich saját céljait is: kiemelni a kötelezettségérzetet a káoszról és legyőzni a forradalmat – nem ellenforradalommal, hanem a legitimitás eszméjéhez való ragaszkodáson keresztül. Metternich diplomáciájának fondorlatossága kiválóan tükrözte azt az alapvető meggyőződését, hogy a szabadság elválaszthatatlan a tekintélytől, és csakis a rend attribútumaként valósulhat meg. Ausztria ugyanis nem érezte magát érdekeltnek a reformtörekvésekben, ha saját moralitásának lényegi tartalmát nem volt képes megmenteni, sem pedig a változásokban, ha nem sikerült megőriznie értékeit. „A világra kétféle erő hat,” írta Metternich, „a társadalmi és a politikai... Míg a politikai könnyedén befolyásolható, a

társadalmi – melynek alapjait sosem szabad feladnunk – már sokkal kevésbé.”¹ A beköszöntő békekorszak kezdetén tehát minden attól függött, hogy milyen módon is látta az osztrák miniszter a társadalom alapjainak természetét.

A forradalmi időszakokban egy konzervatív mindig is amolyan anomáliát jelent. Ameddig a kötelezettségek rendszerét a spontaneitás jellemezi, senkinek sem jut eszébe konzervatívnak lenni, hiszen a fennálló berendezkedés komolyan vehető alternatívája ilyenkor voltaképpen elképzelhetetlen. Azonban, ha már feltűnik egy jelentékeny forradalmi erő, esetleg a forradalom győzedelmeskedett, két olyan, egymást kiegészítő és érvényes kérdés merül fel, amelyekre a lehetséges válasz még maguknál a kérdéseknél is csupán szimbolikusabb lehetne: mit jelent a tekintély, illetve hogyan jellemezhető a szabadság természete? Innentől fogva pedig a stabilitás és a reform, illetve a szabadság és a tekintély egymással szembenálló, egymást kizáró fogalmakként jelennek meg, a politikai versengés elvi síkra helyeződik át, és a változás igénye immáron nem az egyes kérdések tisztázására, hanem a rendszer átalakítására irányul. Ennek természetesen semmi köze a politikai pártok által használt címkékhez. Voltak olyan társadalmak, példának okáért az Egyesült Államok vagy

Nagy-Britannia a 19. században, melyek alapjukat tekintve konzervatívok voltak, ezáltal a meglévő pártokat egyszerre lehetett konzervatívként és progresszívként aposztrofálni. Emellett azonban akadtak olyan államok is, mint például egy egész évszázadon át Franciaország, ahol minden egyes kérdésnek forradalmi jelentősége volt, akárhogyan is fogták fel önmagukat a pártok, hiszen jelen volt egy, az alapokat érintő társadalmi skizma.

De mit tehet egy konzervatív egy forradalmi helyzetben? Egy stabil társadalmi rendszer inherensen magában hordozza az állandóság érzetét, és ezen állandóság ellenzőit a társadalom vagy figyelmen kívül hagyja, vagy pedig kísérletet tesz asszimilálásukra. Voltaire nem azért volt „divatos” a 18. században, mert forradalmi idősokról lett volna szó, hanem mert a forradalom, mint olyan, elképzelhetetlen volt. Másrészt viszont a forradalmi időszak egyik fontos ismérve az öntudatossága, mivel a kötelezettségek rendszerének felbomlása nyomán a politika elveszíti spontaneitását. Egy stabil rendszer sarokköve a *kötelességérzet* – amely lényegében annak a megerősítése, hogy az adott társadalom elvei önmaguktól értetődőek –, hiszen bármilyen más attitűd nemcsak hogy széles körben elutasított, de nem is elképzelhető. Ezzel szemben a forradalmi időszak sarokköve a *lojalitás*; ekkor az engedelmesség aktusa szimbolikus, mi több, rituális jelentőségre tesz szert, hiszen

a fennálló rendszer alternatívái végtelen számúnak tűnnek. A kötelességtudat etikája magában foglalja a *felelősségérzetet*, amely a különböző cselekvéseket az akarat irányultsága alapján ítéli meg. Ezáltal egyben a *motiváció* etikájává is válik, hiszen az egyén magatartáskódexét egy olyan, bármily merev morális standarddal igyekszik összekötni, amelyet az egyén szükségszerűen elfogad, mert e standard csakis ebből kifolyólag nyerhet értelmet. Ellenben a lojalitás etikája az *ortodoxia* képzetét foglalja magában, hiszen azon keresztül képes kialakulni a csoportidentitás is; ez pedig, bár nem zárja ki az egyéni és társadalmi magatartáskódex egybeesését, de nem is követeli meg. „Jó, vagy rossz, mégis csak az én országom”* – ez a lojalitás nyelve. „Cselekedj úgy, hogy akaratod mindenkor egyszersmind az általános törvényhozás elveként érvényesülhessen”** – ez pe-

* A parafrazált, jelzés nélküli idézet Stephen Decaturhoz kötődik, aki a 19. század elején az Egyesült Államok haditengerészeti tisztjeként szolgált. Az eredeti idézet a következőképp hangzik: „Our country! In her intercourse with foreign nations, may she always be in the right; but our country, right or wrong.”, míg a köznyelv, majd nyomában Kissinger ebből csupán ennyit emelt át: „Right or wrong, my country.” (A csillaggal jelölt lábjegyzetek a fordító jegyzetei.)

** A szerző itt is parafrazál, ezúttal Kantot. A szöveghely bevett angol fordításban a következőképp hangzik: „Act as though the maxim of your action were by your will

dig a kötelességé. Míg a kötelesség az univerzalitásra helyezi a hangsúlyt, a lojalitás az esetlegességet igyekszik kifejezni.

Ebből következik tehát, hogy egy konzervatív a saját politikai cselekvései által, önnön akarata ellenére is, a forradalmi időszak szimbólumává válik. Bár az alapvető konzervatív megközelítés magában hordozza a tekintély természetére vonatkozó kérdések érvényességének tagadását, ezen kérdések mégis érvényesnek bizonyulnak azáltal, hogy szükségszerűen válaszokat követelnek maguknak. A forradalmár számára már a konzervatív álláspont pusztán léte is egy *válasz*, amely független a kettejük közti küzdelem végső kimenetelétől, így már önmagában is valamelyest győzelemnek számít. Ámde mi előnye származik egy konzervatívnak abból, ha győztesen kerül ki az ütköző akaratok párharcából? Az ő küzdelme ugyanis társadalmi, és nem személyes szinten zajlik, erőfeszítéseinek igazolása pedig nem az egyén, hanem a történe-

to become a universal law of nature”, míg Kissinger ezt írja: „So act that your actions could become by your will universal laws of nature”. A parafrázálás érzékeltetéséhez a Kant-idézet bevett magyar fordítását használtuk: Immanuel Kant: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése; A gyakorlati ész kritikája*; illetve *Az erkölcsök metafizikája* (ford. Berényi Gábor; jegyz. Láng Rózsa), Budapest: Gondolat, 1991, 138. (618).

lem lesz. Egyáltalán nem a véletlen műve, hogy forradalmi helyzetekben a konzervatív pozíciót a konzervatívok reakciós, vagyis ellenforradalmi szárnya dominálja, amely csoport az akarat rendszerén belül és a lojalitás etikájával felvértezve kíván harcolni. Egy igazi konzervatív ugyanis nem mozog otthonosan a társadalmi küzdelmekben: ehelyett kísérletet tesz az áthidalhatatlan szakadékok elkerülésére, mert tisztában van vele, hogy a társadalmi rendszerek stabilitása nem a győzelmek, hanem a kiegyezések függvénye.

Mégis hogyan képes akkor egy konzervatív megóvni saját álláspontját az egymásnak ütköző igények esetlegességétől; miképpen lehet valami meggyőző, ha magától értetődősége szertefoszlott? Azáltal, hogy amennyire csak lehetséges, névtelenül harcol, hangzik a hagyományos konzervatív válasz; vagyis, ha a fent megfogalmazott kérdésekre szükséges választ adni, az a válasz transzcendálja majd az akaratot és meghaladja az egyént, ezáltal *kötelességgé*, és nem a *lojalitás* kérdésévé téve a válaszadást. A történelmi erők nevében harcolva a konzervativizmusért, elutasítva a forradalom által felvetett kérdések érvényességét, hiszen azok tagadják a társadalom és a társadalmi szerződés időbeli vonatkozásait – ez volt Burke válasza. Az értelem nevében harcolva a konzervativizmusért, a forradalom által feltett kérdések érvényességét episztemológiai alapon tagadva,

hiszen az olyan valami, amely nem illeszthető bele a világmindenség rendszerébe – ez pedig Metterniché.

Alapvető különbség fedezhető fel a két konzervatív álláspont között. Burke a társadalmi kötelezettségek legmagasabb mércéjének a történelmet tekintette, míg Metternich az értelmet; Burke számára a történelem egy adott nép ethosának a kifejeződése volt, ezzel szemben Metternich olyan „erőként” tekintett rá, melyet szükségszerűen foglalkozni kell, hiszen fontosabb, mint a társadalmi erők jó része, ám mégsem rendelkezik azoknál erőteljesebb morális érvényességgel. Burke tagadta azt a forradalmi premisszát, mely szerint az értelem megfelelő alapot biztosít a társadalmi kötelezettségek számára, és emiatt nézetei nem is fejtettek ki közvetlen és azonnali hatást. Metternich azonban hajlandó volt e premissza elfogadására, ám olyan következtetéseket vont le belőle, melyek homlokegyenest szemben álltak az ellenfelei által levontakkal, ebből következően pedig az általa jelentett kihívás végzetesnek bizonyult a forradalom számára. Burke értelmezésében a forradalom lényegében támadás a társadalmi moralitás, illetve bűn az adott nép történelmi alkotmányában foglalt szent szerződése ellen. Metternich azonban a társadalmak életét szabályozó univerzális törvénnyel szembeni támadást látta

benne, mely ellen nem amorális volta, hanem a potenciálisan katasztrofális következményei miatt szükséges küzdeni. A történelmi konzervativizmus a nemzeti hagyományok egyéni szinten történő kifejeződésének ellehetetlenítésével vádolja a forradalmat, a racionalista konzervativizmus pedig azért küzd ellene, hogy megakadályozza az *univerzális* társadalmi elvek érvényre juttatását.

A konzervativizmus racionalista megközelítése ruházta fel Metternich politikáját jellegzetes merevségével, illetve ugyancsak befolyásolta, hogy miképp tekintett a szabadság természetére és a tekintély értelmére vonatkozó, egymást kiegészítő kérdésekre. A Nyugat ezekre voltaképpen két különböző választ tudott adni: a szabadság mint a korlátozás hiánya, illetve a szabadság mint a tekintély önkéntes elfogadása. Míg az előbbi álláspont a szabadságot a tekintély szféráján kívülre helyezi, utóbbi a tekintély egyik *minőségeként* tekint rá. A szabadság negatív változata egy olyan társadalom kifejeződése, mely túllép önnön politikai szerkezetének keretein; ahogyan Locke-nál is, egy ilyen társadalom az állam előtt létezik, és saját politikai szervezetei olyan korlátolt felelősségű társaságokként tűnnek fel, amelyek kizárólag azért jöttek létre, hogy bizonyos előre kijelölt célokat teljesítsenek. Egy ilyen társadalomban a konzervatívok reformok ellen vívott harca a hangsúlyok kérdéseként értelmezhető, sajátos

formájú és tartalmú problémákra irányuló kisebb vagy nagyobb változtatási igények ütközéseként. Tekintve, hogy a jelentőséggel bíró politikai aktusok jó része a kormányzat szféráján kívül történik, a politika utilitarista funkcióval bír, ám hiányzik belőle az etika; bár hasznos, mégsem morális. A locke-i szabadságfogalmon alapuló társadalom ezért mindig konzervatív, bármilyen formát öltön is a társadalmon belüli politikai versengés. Ha ez nem így lenne, képtelen lenne fenntartani saját rendszerét, amely a társadalmi kohézióból nyeri erejét, és amelynek meglétére „természetesként”, adottként tekintünk. A konzervativizmus burke-i védelmezése éppen ezért nem volt alkalmazható a brit viszonyokra, és így sokkal inkább a külföldiek tévesnek ítélt meggyőződései ellen irányult.

A kontinentális Európa azonban sosem volt képes elfogadni a szabadság ezen angolszász változatát. A francia forradalmat megelőzően ennek oka az volt, hogy a locke-i filozófia egy *beteljesedett* forradalom eszmerendszere volt, a kiegyezés doktrínája, amelyből hiányzott a kemény, cselekvésre hívó beszédmód. A francia forradalmat követően pedig, szemben az angol forradalommal, olyan mélyenszántó társadalmi skizmák jöttek létre, melyek szintén megakadályozták, hogy Locke gondolatai teret nyerjenek. Míg a kohézióval bíró társadalmak

képesek a szokásaik alapján megszervezni magukat, s ekkor az ellentétek csupán periferikusak, addig az alapvetően skizmatikus társadalmak szükségszerűen a jogra támaszkodnak, amely lényegét tekintve egy *kötelező érvényű* kapcsolatot fejez ki. Ezáltal nem Locke, hanem Kant és Rousseau váltak a szabadság kontinentális felfogásának letéteményeseivé, ami kísérletet tett az egyéni akaratnak a közérdekkel való megfeleltetésére, és úgy tartotta, hogy a kormányzás legszabadabb állapotát nem önmaga minimalizálásán, hanem igazságossá tételén keresztül képes elérni. A brit konzervativizmus számára a társadalmi problémákra a kiigazítás jelentette a megoldást: a társadalom védelmét alkalomszerű politikai engedményekben látta. A konzervativizmus kontinentális képviselői számára azonban a problémát szó szerint maga a konzerválás jelentette, tekintve, hogy az ő értelmezésükben az engedmények lényegüket tekintve egyenlők az önfeladással, hiszen csupán *valami számára* lehet engedményeket tenni. Ha az állam és a társadalom két különálló entitás, ez nem jelent problémát; abban az esetben viszont, ha a kettő egy és ugyanaz, az engedmények a bukás és az áthidalhatatlan társadalmi szakadék létének beismerését jelentik. Így tehát érthető, hogy Metternich még az élete vége felé közeledve, jóval a visszavonulása után is ellenvéleményt fogalmazott meg Sir Robert

Peel brit miniszterelnök egyik követőjének, Sir James Grahamnek beszédével szemben, melyben Graham kijelentette, hogy az igazán bölcs államférfi ismérve a képesség annak felismerésére, hogy mikor szükséges engedményeket tennie. Metternich a következőképpen reagált: „Az államférfi szerepéről alkotott felfogásom teljesen eltérő [Grahamétól]. A valódi államférfi ismérve ugyanis, hogy kormányzása során az engedmények szükségessége fel sem merülhet.”²

Ez természetesen nem azt jelentette, hogy a konzervatív államférfinak *mindennemű* változást el kellene utasítania. A valódi konzervativizmushoz, írta Metternich, nem szükségeltetik sem a visszatérés a régebbi korokhoz, sem pedig a reakció, annál inkább a gondosan megfontolt reformok³, hiszen a valódi konzervativizmus cselekvő politikát igényel.⁴ Ezen reformok azonban nem az akarat, hanem a rend nyomán kell, hogy létrejőjenek; szükséges, hogy megerősítsék a jog univerzalitását az erő esetlegességével szemben. „A szabadság kifejezés”, fogalmazott Metternich a politikai hitvallásában, „számomra mindig a célt, és sosem a kiindulópontot jelentette. A kiindulópont ugyanis a rend, mely egyedülként képes megteremteni a szabadságot. A rend hiányában a szabadság igénye nem más, mint egy adott politikai párt kísérlete saját céljainak elérésére, és a gyakorlatban ezen igény ilyen formája mindig zsarnoksághoz vezet.

Mivel magam mindig is a rendet igyekeztem képviselni, erőfeszítéseim a valódi szabadság és nem egy megtévesztő szabadság-eszmény elérésére irányultak... A despotizmus bármely formájára mindig is a gyengeség egyfajta tüneteként tekintettem, amely már feltűnében is elítélendő, különösen akkor, ha a szabadság ügyének álarca mögé bújva teszi ezt.”⁵

De mi lenne e gondolatok jelentősége, ha csupán személyes meggyőződésekkel fejeznék ki? Ebben az esetben ugyanis pontosan ugyanolyan „rendszer” alkotnának, amelyhez hasonlók már évtizedek óta fejtették ki felforgató hatásukat Európa-szerte. E dilemma volt az oka Metternich heves ellenérzéseinek, hogy saját korát az ő neve fémjelezze. A „Metternich-rendszer” elnevezés ugyanis legalább olyan mértékben jelezte volna a konzervatív államférfi eszméjének bukását, mint a forradalom esetleges győzelme. Metternich nem egyénként, hanem az értelem nevében vívta a harcait; nem a személyes ellenérzés, hanem az univerzalitás eszméje vezérelte. Innen eredeztethető, hogy saját magára nem egy rendszer, hanem örökkévaló elvek képviselőjeként tekintett; olyasvalakiként, aki ismeri az államiság *valódi* alapjait⁶ és képes orvosolni a társadalom „betegségeit” – s itt a betegség a forradalmat jelöli, a konzervativizmus pedig annak elenszerét. Harminckilenc évet felöle-

lő hatalma befejeztével Metternich keserű rezignáltsággal figyelte az őt körülvevő, összeomlófélben lévő világot, melyhez az ellenfelei iránti szánalom is vegyült. Meggyőződése volt, hogy a *valódi* társadalmi erők ignorálása elkerülhetetlen katasztrófát szabadít majd a világra: „Harminckilenc éven át egy olyan szikla voltam, amelyről a hullámok visszacsapódhattak, ám végezetül mégiscsak sikerült ellepniük. Ez azonban mégsem jelentett megnyugvást a számukra, hiszen a problémát nem a szikla, hanem a lényük mélyén rejlő inherens nyugtalanság jelenti. Az akadály elhárítása nem változtatta meg a helyzetet, nem mintha képes lett volna erre... Ehelyütt szólnék a társadalmi felfordulás képviselőihez: 'Te, világpolgár, mely világ csak az ábrándjaidban létezik: semmi sem változott meg! Március 14-én⁷ ugyanis semmi nem történt, csupán egyetlen ember tűnt el.'⁸

A felvilágosodás utolsó jelentős képviselője így egészen a 19. század közepéig tartani tudta azt a meggyőződését, hogy a cselekedetek nem sikerességük, hanem „igazságtartalmuk” alapján mérettetnek meg, hiszen Metternich továbbra is az értelem szószólója maradt, a filozófiai materializmus korában is, és soha nem adta fel azt az alapelvét, hogy a moralitás megismerhető, az erény pedig tanítható. „Igaznak bizonyultak azon maximák”, írta 1822-ben, „melyek szerint a politika alapja kizárólag a történelem lehet, nem pedig valamiféle újdonság, a

tudás, nem pedig a hit.”⁹ Harmincöt évvel nagy elődjének legyőzése után egy újabb Napóleon tűnt fel a színen, ebben Metternich azonban nem saját bukását, hanem filozófiai meggyőződésének igazolását látta: „A Louis-Napóleonra leadott több millió szavazat pusztán azt az ösztönös érzést hivatott kifejezni, hogy a társadalom képtelen rend nélkül létezni, ahogyan a rend sem valósulhat meg a tekintély hiányában. Ezt az igazságot ma Louis-Napóleonnak hívják, hiszen a világ már annyira előregedett, hogy az igazság kénytelen felvenni egy személy nevét, mivel minden más hozzá vezető út járhatatlannak bizonyul.”¹⁰ Az igazság kénytelen felvenni egy személynevet – ez a racionalista konzervatív számára tragédia, akárcsak a személynévvel azonosított történelem a történelmi konzervatív olvasatában. Az igazság névtelensége ugyanakkor a felvilágosodás paradoxonja volt: amikor az igazság erővel bír, akkor a hitet tudhatja alapjának, még ha csak ismeretelméleti hitet is; amikor azonban megkérdőjeleződik, az igazság dogmává válik.

Ám csakis egy cinikus kor képes efféle utólagos belátásra. Az ilyesmi Voltaire és Kant kortársa számára lehetetlennek bizonyult; büszke volt saját józanságára, amely józanság ugyanakkor csakis annak a meggyőződésnek a fonákja, hogy a filozófiai axiómák önmaguktól értetődőek, így amikor felkérték, hogy dedikáljon egy róla készült képet, a követ-

kezőt írta oda: „Mindenek előtt, csak semmi pátoz.” Metternich öreg korára is megőrizte mély érdeklődését a természettudományok iránt, hosszúságos levelezést folytatott különböző tudósokkal, különösen a kísérleti tudományok területéről. Amikor pedig az orosz cár megkísérelte saját vallási egzaltáltságát kiterjeszteni a teljes orosz társadalomra, Metternich a következő tanáccsal látta el őt, 1817-ben: „A világ egy igen sajátos kórban szenved, ami, hasonlóan a többi járványhoz, el fog múlni; ez a kór nem más, mint a miszticizmus... Egyszerűbb lenne ma újra érvényt szerezni Remete Péter prédikációinak, mint világhosszú tenni a hívők számára, hogy Isten rendelése nem a vérontás, és senki nincs felruházva azzal a joggal, hogy megítélhesse embertársai lelkiismeretét.” Ez nem csak konzervatív tiltakozás volt *bármilyen* tömegmozgalmakkal szemben, hanem a felvilágosodás vádját a romantika ellen.

II

Vajon milyen belátásokra készítették Metternichet saját elvei? Egy olyan univerzumot tártak elé, amelyet a törvény irányít – nem modern értelemben, tehát a törvény nem az események *interpretációjára* hivatott, hanem azok *attribútuma*. Eképp a jognak és a benne foglalt, harmóniára és egyensúlyra való törekvésnek figyelmen kívül hagyása nem pusztán erkölcsi-

leg helytelen, hanem ténylegesen katasztrofális is. Akárcsak a politikában, ahol az egyensúlyi helyzet az agresszió és az ellenállás erői közötti arány függvénye, a társadalomban is érzékelhető egy nyugtalanító feszültség a – bármely közösségben szükségszerűen jelenlévő – megóvó és romboló erők között. Az államférfi feladata, hogy elhatárolja egymástól e versengés formáját és tartalmát, illetve morális alapot teremtsen a rend számára, mely rendet kizárólag az idő képes felruházni spontaneitással. Ez a felismerés pedig egy másik különbségtételhez vezet, amelyre a racionalista gyakorta hajlamos megoldásként, nem pedig a probléma meghatározásaként tekinteni: az ember megfogalmazhat ugyan okleveleket, alapító iratokat, az alkotmányokat azonban kizárólag az idő képes létrehozni.¹¹

Ebből következik, hogy Metternich két okból is ellenezte kortársainak az eszményi alkotmány létrehozására irányuló törekvéseit. Egyrészt átsiklottak az „idő” mint tényező jelentősége felett, melyre itt nem a Burke meghatározása szerinti szakrális entitásként, hanem az egyik legerősebb társadalmi erőként kell gondolnunk. Másrészt ezek a törekvések irreálisak voltak, hiszen maga az alkotmányozásról szóló vita is értelmetlen, tekintve, hogy minden, ami létező, a törvény uralma alá tartozik, így a törvény kifejeződése a politikában már önmagában alkotmányként szolgál: „Az alkotmány nélküli állam nem

több, mint absztrakció, ahogyan az egyén is az, a lélek hiányában.”¹² Ebből következik, hogy a szabadság elérhetetlen az alkotmányos garanciák által. „Jogokat” Metternich szerint képtelenség létrehozni, hiszen azok már eleve léteznek; a jogok elismerése pedig esetleges, majdhogynem technikai kérdés, aminek semmi köze nincs a szabadsághoz. Senki, még a királyok sem hághatják át a törvény korlátait – ez a gondolat egyébként emlékeztet Grotius híres fordulatára, mely szerint még Isten sem teheti a 2+2-t egyenlővé öttel. A jogbiztonság így tehát egy paradoxon; hatalmi nyelv rákényszerítése olyasmire, ami csak tényállítás lehet, az örök érvényesség önkényes létezéssel való felruházása: „A dolgok, melyeknek maguktól értetődőnek kellene lenniük, elveszítik az erejüket, ha önhatalmú kinyilatkoztatásokká válnak... A jogteremtés mániája tünete annak a kórnak, mely immáron hatvankét éve pusztít a világban... A természeti, morális és materiális erők nem lehetnek az *emberi szabályozás* tárgyai. Mit mondhatnánk egy olyan alapító iratról, amely az 'Az ember jogai' egy példánya mellé helyezve bemutatná a gravitáció törvényeit? ... Ha bizonyos dolgokat, hibásan, a törvénykezés tárgyává teszünk, azzal nemcsak, hogy korlátoznánk, de esetleg teljesen meg is szüntetnénk azt, aminek a védelmére hivatottak voltak.”¹³

Ez volt tehát a jogoknak mint az univerzum attribútumainak racio-

nalista felfogása, a hatalom és a felelősség szétválaszthatatlanságának arisztokratikus elképzelése, a Felvilágosodás abbéli meggyőződése, hogy a rend és a szabadság szükségszerűen összetartozik. Amellett, hogy megerősítette azoknak a „jogoknak” a létezését, amelyek kívül állnak az emberi cselekvés hatáskörén, és amelyeket bármiféle emberi beavatkozás csupán megrontani lenne képes, ez a felfogás sikeresen láttatta a demokrácia eszméjének egy alapvető ellentmondását is: a demokrácia ugyanis összekapcsolja azt a nézetet, mely szerint az ember természetéből fakadóan képes kormányozni önmagát, azzal a meggyőződéssel, amely – szintén az ember természetére hivatkozva – korlátozni kívánta ezt az önkormányzást. Ha az ember tudatában van az önkényes elnyomásnak, miért kívánna maga is elnyomni másokat? Miért kellene az univerzális jogokat garantálni? Az angolszász országokban ez persze sohasem volt probléma, hiszen esetükben a társadalom és az állam kapcsolata jogi, nem pedig etikai alapokkal rendelkezik. Esetükben ugyanis az alkotmányos garanciák nyomán megvalósul a kormányzat explicit és implicit korlátozása közötti különbségtétel. Ellenben egy „etikus államban” a kormányzat explicit korlátozása értelmetlen. Ha egy állam nem önnön hasznosságában, hanem moralitásában talál öngazolásra, akkor nem létezhet olyan testület, amely előtt fellebbezni lehetne

ugyanezen állam különféle lépései ellen. Abban az esetben tehát, ha az állam öngazolása etikai, nem pedig jogi alapokkal rendelkezik, a korlátokat kizárólag az önuralom, nem pedig az alkotmányos garanciák lesznek hivatottak kijelölni.

Ilyen módon a konzervatív államférfi kihívást is jelentett liberális ellenfelei számára: éppen úgy, ahogy egy konzervatív akaratlanul is a forradalmi időszak szimbólumává vált azáltal, hogy kényszerűen választ kellett adnia a tekintély természetével kapcsolatban felmerülő kérdésekre, egy liberális is önellentmondásba keveredett, amikor a saját, szabadsággal kapcsolatos kérdésére kellett válaszolnia. Bár kétségtelen, hogy Metternich sem rendelkezett kész megoldással a szabadság problémájára vonatkozóan, mivel nézetei szerint az elválaszthatatlan a tekintélytől, ezzel párhuzamosan azonban ellenfelei sem tudtak mit kezdeni a tekintély kérdésével, amely szerintük szükségszerűen megszűnik létezni a szabadság fogalmi keretein belül. A két megközelítés azonban egyszersmind közelebb is áll egymáshoz, mint gondolnánk. Ha Metternichtől a tekintély, ellenfeleitől pedig a szabadság korlátai felől érdeklődtünk volna, azonos választ kapunk – egy olyan választ, amely már önmagában megkérdőjelezi a kérdés létjogosultságát: szabadság és tekintély korlátait ugyanis mindkét oldal szerint a magától értetődő és szuverén értelem

határozza meg, amelynek alkalmazhatósága már saját létrejöttével beigazolódik. Kant számára elképzelhetetlen lett volna, hogy a kategorikus imperatívusz különböző, egymástól eltérő értelmezésekkel is bírjon. Noha Metternich részéről nem volt elképzelhetetlen, hogy a mindenkori uralkodó saját erejét a joggal helyettesítse, ezt azonban veszedelmesnek és ebből következően valószínűtlennek tartotta. Ez az ellentét kölcsönözött szinte háborús keserűséget a két fél közötti vitának, legalábbis a „demokratikus” oldalon, mivel Metternich pontosan azon univerzalitás nevében küzdött a liberalizmus ellen, amelyre az önön ismérveként tekintett, így Metternich érvelésének módja legalább olyan mértékű kihívást jelentett az ellenfelei számára, amilyen mértékűt az ellenfelek pusztá léte neki. Egy racionalista filozófia számára kétségkívül nehéz igazolni, hogy ugyanazon premisszából két, teljességgel ellentétes következtetést is le lehet vonni.

III

Amennyiben Metternich a hivatalos alkotmányok létrehozására irányuló törekvéseket pusztá fantazmagóriának tartotta, a forradalmakra egyenesen természeti katasztrófaként tekintett. Egy olyan világban, amelyben a megóvó és a romboló erők egyszerre munkálnak, a forradalom a kettő közötti egyensúly elmozdulását je-

lenti – az utóbbi javára. Ám, mivel az egyensúly a „természetes állapot”, a forradalom képtelen lesz bármit is elérni egy olyan felforduláson kívül, amelynek szükségszerű velejárója a vágy a mielőbbi rendezésre. A forradalmakat kísérő zűrzavar tehát ezeknek az átmeneti időszakoknak a sajátja, a fellángoló erőszak pedig a forradalmárok alkalmatlanságának bizonyítéka: „A forradalmak átmeneti zavarok az államok életében. (...) A rend végül minden esetben megköveteli a jussát; az államok ugyanis, ellentétben az emberrel, nem halnak meg, csupán átalakulnak. Az államférfi feladata pedig az (...), hogy levezesse ezt az átalakulást és gondoskodik annak irányáról.”¹⁴ A konzervatív és a forradalmi rendszerek közti különbséget tehát nem a változás ténye, hanem annak módja jelenti. „A liberális szellem hajlamos figyelmen kívül hagyni az államok, és hasonlóképp az emberek életére vonatkozóan az ugrásokban haladás és a megfontolt lépések közötti különbséget. Ez utóbbi esetben a körülmények fejlődése a természetjogból következik, az előbbi eset azonban megszakítja ezt a kapcsolatot. A természet maga a fejlődés, az események elrendelt egymásutánisága; csak ily módon tarthatjuk korában a gonoszt és törekedhetünk a jóra. Ezzel ellentétben az ugrásszerű átalakulások megkövetelik a teljesen új dolgok létrehozását – az embernek azonban nem adatott meg az a képesség, hogy a semmiből teremtsen

létezőt.”¹⁵ A civilizáltság ekképpen a dolgok „természetes” létrejöttét jelentette, amely során a romboló és a megóvó erők közötti feszültség képes feloldódni a kötelezettségek spon-tán rendszerében. Ebből következik, hogy a valódi civilizáltság csak a kereszténység térnyerésével jött létre, amely a tekintélyt sérthetetlené, az engedelmességet szakrálissá, az önfeláldozást pedig isteni kötelességgé tette – legalábbis ez a vallás racionalista értelmezése.

Kifejező a konzervatív dilemmával kapcsolatban, hogy Metternich kijelentései a tekintély természetéről szinte közhelyszerűek, mivel egy konzervatív azt magától értetődőnek tartja, míg a szabadság természetéről alkotott véleménye pedig igen szűkszavú, hiszen ez a kérdés számára értelmetlennek tűnt; azonban Metternichnek a forradalmak természetével kapcsolatos elemzése erőteljes és világos. 1820-ban, mialatt a forrongások visszaszorításának céljából különböző kongresszusokat szervezett, Metternich leírta „hitvallását”, amelyben ötvözta a forradalmak természetével kapcsolatos elemzését saját történetfilozófiai meglátásaival.¹⁶ Véleménye szerint egészen a 16. századig a megóvó és a romboló erők között fennállt egy folyamatos és spon-tán egyensúly; ennek azonban három olyan esemény vetett véget, amelyek nyomán a civilizáltságot idővel fel-

váltotta az erőszak, a rendet pedig a káosz: a nyomtatás, illetve a puska-por feltalálása, valamint Amerika felfedezése. A nyomtatás elősegítette az eszmék terjedését, melyek ezáltal azonban vulgarizálódtak is; a puska-por felborította a támadó és a védekező fegyvernemek közötti egyensúlyt; Amerika felfedezése pedig gyakorlati és lélektani szempontból is teljesen új helyzetet teremtett. A nemesfémek beáramlása hirtelen változást okozott a földbirtokok értékében, amely a konzervatív rend alapja, és a kalandvágy, valamint a meglévő állapotokkal való elégedetlenség a gyorsan megszerezhető vagyonok ígéretének velejáróivá váltak; végezetül pedig a reformáció betetőzte ezt a folyamatot, az erkölcsiség lerombolásával, és azzal, hogy az embert a történelem erői fölé kívánta emelni.

Ezen folyamatok nyomán létrejött egy olyan embertípus, amely kiválóan jellemzi a forradalmi korszakokat: a felfuvalkodott ember, a látszólagos tökéletességre való gyors törekvés természetes következménye. „Vallás, erkölcs, törvénykezés, gazdaság, politika, közigazgatás – mind olyan köztulajdonná silányultak, amelyek mindenki számára elérhetőek. A felfuvalkodott ember számára a tudomány intuitív, a tapasztalás pedig értéktelen; számára a hit nem hordoz jelentést, hiszen azt lecserélte személyes meggyőződésére. Ennek kialakítása során azonban nem vete-medik tanulásra, vagy elemző mun-

kára, hiszen ezek túlságosan alantas tevékenységeknek tűnnek egy olyan elme számára, amely elhiszi, hogy képes egyszerre felfogni a világmindenséget a maga teljességében. A törvények így nem hordoznak értéket, hiszen a felfuvalkodott ember nem vett részt azok létrehozásában; a tudatlan és elmaradott elődök által felállított korlátok elismerése pedig végképp méltatlan lenne a számára. Az erőt önmagában sejtí; és ugyan miért is akarná azt feladni egy olyan rendszerben, amely pusztán a szűklátókörű (...) embereknek kedvez? Ami megfelelt a gyengeség korában, az inadekváttá válik az értelem korában. (...) Mindez egy olyan rendszerhez vezet, amely a társadalom összes alkotóelemét individualizálni kívánja...” Nehezen találhatnánk ennél tragikusabb állításokat. A látszat és a valóság közötti összeférhetetlenség leírása, amely eredetileg pusztán szarkazmus volt, lényegében az ellenfelek célkitűzéseinek pontos leírásává vált. Amit Metternich abszurdnak gondolt, és ekképpen festett le, az ellenfelei számára olyan cél volt, amely pusztán megerősítésre várt, hogy képes legyen érvényt szerezni magának. Ez volt a forradalom elkerülhetetlen, nagy félreértése: a vonakodás annak felismerésétől, hogy az „igazság” mégsem önmagától értetődő. Míg Metternich kétségbeesetten próbálta megvédeni a „valóságot” annak ellenségeitől, a szembenállás fokozatosan a valóság és az „igazság”

természetéről szóló vitává alakult át. Azonban ha a „valóság” fogalma továbbra is megkérdőjelezhetetlen maradt volna, szükségtelen lett volna a megerősítése; így végül Metternich ilyen irányú folytatólagos törekvései is hozzájárultak ennek a megkérdőjelezhetetlenségnek a lerombolásához.

Metternich ezt követően különbséget tett a felfuvalkodott ember különböző típusai között, eredetük és jellegük alapján. Véleménye szerint ezt a csoportot az erőszakoskodó és határozott aktivisták, illetve a saját álomvilágukban élő, elvont elmélkedők alkotják; ám bármilyen álarc mögé bújjon is, a felfuvalkodott ember minden esetben a középosztály szülötte. A forradalmi arisztokratát tévelygő lélekként jellemzi, akinek sorsa, hogy végül a forradalom áldozatává váljon, vagy pusztá szolgálya legyen azoknak, akik jogszerűen az ő alattvalói lennének; a tömegek pedig, akik hagyományosan bizalmatlanok mindenfajta változással szemben, csupán a jogegyenlőség védelmének ígérete miatt állnak a felfuvalkodott ember mellé. Ezzel szemben állt a kommunikációs csatornákat uraló, ambiciózus, ámde céltalan, elégedetlen, de bármiféle alternatívát felmutatni képtelen, félművelt középosztály, az ügyvédek, írók, bürokraták – valójában ők idézték elő a forradalmat. Nem véletlen, foglalta össze Metternich, hogy a forradalom nem

Európa legszegényebb, hanem épp a leggazdagabb országában tört ki; a kontinens legfejlettebb, s nem legerősebb államában, amely addigra olyan mértékben vesztette el önnön erkölcsiségét, hogy „a királyi palotában és a városi budoárokban a forradalom lényegében már azelőtt győzedelmeskedett, hogy annak szelleme elérte volna a néptömegeket”.

Ez a győzelem két okból vált lehetségessé: a kormányzat gyengesége, illetve az a – később katasztrofálisnak bizonyuló – meggyőződés, hogy a brit intézményrendszer átültethető és megvalósítható a kontinentális berendezkedés keretein belül. Metternich később, összhangban a fentebb említett hitvallásával, a következőt írta: „A napjaink Európájában tapasztalható, elképesztő mértékű zűrzavar egyik fő oka, hogy az angolszász intézményeket olyan körülmények között kívánják meghonosítani, amelyekben azok teljességgel idegenek, így e kísérlet eredménye pusztán torz és látszólagos lehet. A britek ellen egyébként meglehetősen ellenszenvvel viseltető francia forradalom – mely a mai napig kifejti pusztító hatását az egész kontinensen – valódi oka voltaképpen az úgynevezett ’brit iskola’ volt. A britek számára ugyanakkor a szabadság és rend fogalmai olyan mértékben elválaszthatatlannak, hogy még az utolsó lovászfű is a képébe röhögne a szabadságot hirdető reformereknek.”¹⁷ A koalíciós háborúknak köszönhetően azonban

ezek az eszmék elterjedtek az egész kontinensen és vészterhes hatásukat csak a Bonaparte iránti utálat volt képes késleltetni – bár ez is csupán egy félreértés miatt. A királyok Napóleon elleni harca ugyanis részben a nép harca volt saját uralkodóikkal szemben, annak reményében, hogy a francia forradalom ígéretei ezen keresztül megvalósíthatóvá válnak. Noha az 1814-ben kötött, igen bölcs béke elhozhatott volna egy nyugalmasabb kort, Napóleon visszatérése mégis száz nap alatt semmissé tette tizennégy év – a forradalom megfékezésére irányuló – bonapartista törekvéseit. Azzal, hogy újfent rászabadította Franciaországra a forradalmat, Napóleon lényegében teret engedett az európai társadalom végeláthatatlan belső küzdelmeinek.¹⁸

IV

Bár Metternich fejtegetései az Európán végigsöprő felfordulásról kétségkívül meggyőzőek, pontosan ez a meggyőző erő jelentette gyengeségüket is. Hiszen ha a forradalmi hevület ilyen széles körben kiterjedt, milyen módon lehetne küzdeni ellene? Ha a forradalom okai valóban ilyen mélyen húzódnak és ilyen jelentős történelmi eseményekre vezethetőek vissza, mi lehetne valódi ellenszerük? Hogyan lehetséges kezelni egy ilyen erőteljes középosztályt? Fokozatos integrációval, válaszolná egy Burke-höz hason-

ló történeti konzervatív: higgadtan és az alkalmazkodás szükségességének elfogadásával. Maga Castlereagh is azt javasolta XVIII. Lajosnak, hogy „a forradalmároktól legkevésbé a hatalom gyakorlása közben kell tartani, ahol másokkal is keverednek. Bár a zsarnokok bosszantó alakok tudnak lenni, egy alkotmányos uralkodó számára a féken tartásuk egyetlen módja mégis az, ha pozíciót ad nekik”.¹⁹ Ám a racionalista konzervatív Metternich számára ez a megoldás sokkal inkább egy veszélyes kibúvónak tűnt. A felvilágosodás eme szülötte számára a politikai kérdéseknek ugyanis szükségszerűen rendelkezniük kellett a logikai ellentétpárok pontosságával, így Metternich a különbségek kiélézését választotta a felmerülő ellentétek elsimítása helyett. Ha tombolnak a rombolás erői, akkor egy konzervatív számára kívánatos a rend megerősítése; amennyiben a reformtörekvések univerzálisak, úgy még inkább fontos a tekintély erejével küzdeni ellenük.

Ily módon az elképzelés, mely szerint a szabadság egyenlő a rendnek való önkéntes behódolással, a gyakorlatban terméketlen maradt, és ezek a kivételes elvek a tétlenség igazolásává silányultak. Metternich újra meg újra párhuzamot vont a szélesebb néprétegek által kicsikarni kívánt engedmények és a politikai tőke pazarlása közt; ebből következik azon

alapelve, mely szerint „feltüzelt érzelmi hatások közepette lehetetlen reformokra gondolni, így hasonló helyzetekben csupán a létező rendszer fenntartásáról lehet szó.”²⁰ Innen eredeztethető Metternich fokozatosan egyre inkább merevvé váló elutasítása bármifajta változás iránt, hiszen az magában hordozta a külső nyomás okozta önfeladás fenyegetését. „Amikor minden megingani látszik, elengedhetetlen, hogy legyen valami, ami minden körülmények között megmarad rendíthetetlennek, ami képes a tévelygőknek kapaszkodót, az elveszetteknek menedéket nyújtani.”²¹ Ez megmagyarázza, miért preferálta Metternich Napóleont a Bourbon-házzal szemben, még ha ez utóbbi volt is „legitim”. Számára ugyanis a legitimitás eszköz volt, s nem cél, amelynek ily módon minden esetben utat kell engednie a stabilitás elvének. Így paradox módon, Metternich – minden averziója ellenére – kénytelen volt megvédeni a fennálló intézményrendszert, hiszen annak megszüntetése egy sokkal veszélyesebb helyzetet jelzett volna. Amikor az 1820-as válság során a badeni nagyherceg felajánlotta alkotmányának visszavonását, Metternich ekképp válaszolt: „Minden jogszerűen létrejött rend magában hordozza egy jobb rendszer alapjait... Akárhogy is, egy alapítóirat még nem alkotmány. A kormányzat feladata, hogy elválassza a jót a gonosztól, megerősítse az általános tekintélyt, illetve megvédje

népének nyugalvét és boldogságát bármifajta támadás ellen.”²²

Forradalmi időszakokban haszontalan vállalkozás, egyfajta önpusztító *tour de force* megkísérelni, hogy a rend eszméjén keresztül következzenek be változások, illetve hogy azok a nyugalom ígértét is magukban hordozzák. Ez valójában minden tiltakozás ellenére egy, az elveszített ártatlanság visszaszerzésére irányuló erőfeszítés volt, és mint ilyen, vágyakozás egy olyan kor után, amelyben a kötelezettség spontán valósult meg, a kormányzás olyan arisztokratikus felfogásaként, melyben a kötelességek végrehajtása kölcsönös. Habár a „Metternich-rendszer” megválaszolta a forradalom okaira vonatkozó kérdéseket, a féken tartásának mikéntjét mégsem volt képes meghatározni: egy absztrakt síkon beszélt a reformkészségéről, azonban nem szólt a konkrét és elfogadhatónak tartott lépésekről. Metternich még 1851-ben is csak azt tudta tanácsolni leendő utódjának, Schwarzenbergnek, hogy próbálja erősíteni a földbirtokos arisztokráciát a középosztály megroppantásának elkésett reményében. Az a meglátás, hogy a forradalmakért mindig az adott kormány tehető felelőssé, illetve hogy kizárólag a cselekvés képes a megóvásra, kifogástalan, a gyakorlatban azonban egy ördögi kört hozott létre: bár Metternich elvben nem ellenezte a reformokat, azokról mégis úgy tartotta, hogy a rendből kell fakadniuk, míg ellenfelei ugyan-

ezt vágyták – a szabadság nevében. Az eredmény: patthelyzet, a forma győzelme a tartalom felett.

Metternich állandóan olyan nyugalmas pillanat után kutatott, amelyben, még ha csak egy szemvillanásnyi időre is, de megtorpan az élet folyása, és a talán elkerülhetetlen események az univerzális elvek megvalósulásként tűnnek fel, nem pedig meghatározhatatlan, az akarat által létrejött jelenségekként. Mintha egy fizikus, aki képtelen egyidejűleg megmérni egy elektron pontos helyét és sebességét, minden erejével, akár csak a másodperc tört részére is, de megpróbálná egy helyben tartani azt az elektront; mintha ezen keresztül egyszer és mindenkorra fel tudná jelezni annak irányát is. Vagy mintha az autós, aki uralmát veszve a jármű felett, lefelé száguld egy eső áztatta szerpentinben, próbálná megragadni a kormányt, ezzel megkísérelve a káosz leküzdését és irányt adni útjának. Ugyanígy váltak Metternich erőteljes meglátásai is fokozatosan egyre inkább dogmatikussá: meglehet, igaz volt, amikor kijelentette, hogy akinek nincs múltja, az nem uralhatja a jövőt sem, ám azok, akik rendelkeznek múlttal, könnyen végzetes hibát követhetnek el, ha ezt a múltat a jövőben kívánják megtalálni.

Minden korlátozottságuk ellenére Metternich meglátásai mégiscsak rendelkeztek egyfajta nagyszerűség-

gel, hiszen a remény hangján szóltak a jövő lehetséges alakulásáról, saját feladatát pedig az elkerülhetetlen következmények enyhítéseként mutatták be. „Létező társadalmunk hanyatlik... Semmi sem áll fenn örökké, ez a társadalom pedig elérte a zenitjét. Ilyen körülmények között a fejlődés csupán hanyatlást jelenthet... Az ilyen korszakok a benne élők számára végelethatalannak tűnnek, de hát mi az a két-háromszáz év a történelem egészéhez képest? A saját életem épp erre a borzasztó időszakra esett; vagy túl későn, vagy épp túlságosan korán születtem, hiszen korábban nyugodtan élvezhettem volna az életet, később pedig hozzájárulhatnék a világ újjáépítéséhez: most mégis leomló építményeket próbálok egyben tartani.”²³ Metternich nem azért harcolt a forradalom ellen, mert az lehetetlen lett volna, hanem mert „természetellenesnek” tartotta; ahogyan a demokrácia ellen is azért küzdött, mert „a tekintély a hatalom állandóságának kifejeződése, míg a [parlamentáris kormányzás] hatalma átmeneti. Megértem, hogy kevésbé jelentős elmék szeretnek önmagukra mint a hatalom megtestesülésére gondolni, ám az is igaz, hogy a bármilyen tekintély ellenlábasai hajlamosak egyéni szinten felfogni azt, ebben látva a tekintély megszüntetésének legegyszerűbb módját...”²⁴. Mivel a rendre az egyensúly kifejeződéseként, az egyensúlyra pedig mint a mindenség szerkezetének megvalósulására tekintett,

Metternich biztos volt benne, hogy az államok „alapvető érdekei” végül mindig érvényt szereznek maguknak; emellett előrevetítette azt is, hogy a forradalmárok bizonyára elborzadnak majd az általuk létrehozott világ képétől.²⁵ Minél jelentősebb mértékű ugyanis az egyensúlytól való elmozdulás, annál erőszakosabb lesz az interregnum káosza is. Metternich számára a despotizmus nem a jogbiztonság hiányát, hanem az univerzális elvek nélküli kormányzást jelentette; az önkényt nem a forradalmak kiváltó okaként, hanem azok valószínű következményeként fogta fel. Minél sikeresebbnek bizonyulnak a romboló erők a társadalmi rendszer aláadásában, az autoritásnak – mely elkerülhetetlenül a társadalom kifejeződése – annál inkább személyessé kell válnia, ami egy konzervatív számára egyet jelent az önkénnyel.

Meghaladni az akarat egyedüli érvényességét, és korlátozni a hatalmat – ily módon vázolta fel Metternich a konzervatív kihívást. Ez lényegében az alázat klasszikus teológiai felfogásának – „legyen meg a Te akaratod” – újraértelmezését jelentette: a változás csupán annyi volt, hogy Isten helyét átvette az értelem; illetve kezdeni kívánt valamit a politika fő problémájával is, ami az igazságosság korlátozása, nem pedig a gonosz féken tartása. A gonosz „megbüntetése” ugyanis viszonylag egyszerű feladat, mivel az a közösségi erkölcs kifejeződése. Ezzel ellentétben az igazságosság korlátozása

sa már sokkal nehezebb, mivel ez megköveteli annak elismerését, hogy a jog nemcsak térbeli, de időbeli dimenzióval is rendelkezik, hogy az akaratot az azt meghaladó erők korlátozzák, illetve hogy az önuralom gyakorlása a társadalmi rendszerek legfőbb feladata. Metternich ezt annak megerősítésével akarta megoldani, hogy a bármilyen irányba való elmozdulás káros a társadalom számára. Az egyén akaratát esetleges, hiszen az csak egy olyan erőnek az egyik aspektusa, amely meghaladja őt: ez az erő a társadalom, illetve annak történeti kifejeződése, az állam, amely éppúgy a természetből fakad, mint az ember maga, hiszen megjelenik benne a rend és az igazságosság alapvető igénye. Mivel „természetesek”, az államok rendelkeznek az emberéhez hasonló életúttal, azonban képtelenek az ember legvégső menedékének elérésére: nem hálnak meg, ezáltal pedig az összes vétkükért felelniük kell.²⁶

Ennek megfelelően csak az tűnt helyénvalónak, hogy e konzervatív államférfi utolsó intézkedése is erősen szimbolikus legyen: a névtelenség vágyát fejezte ki, mivel saját felfogása szerint egyedül ez volt képes érvényt szerezni elveinek. 1848-ban, amikor a győztes forradalom nevében felállt küldöttség Metternich lemondását „nagylelkűnek” nevezte, ő a következőképp válaszolt: „Határozottan tiltakozom eme kifejezés ellen. Kizárólag

az Uralkodó lehet nagylelkű; saját cselekedeteim a jóérzésem és a kötelességtudatom eredményei”. Így tehát a „forradalmak orvosának” utolsó gesztusa is elszántan a rend megerősítésére irányult, illetve a jognak az akarattal szembeni primátusára – fél évszázad küzdelmei, és a vereség után is. Bár az egyik küldött ragaszkodott a „nagylelkű” kifejezés használatához, Metternich továbbra is tiltakozott: „A lemondásom híréből sokan talán azt a következtetést is levonhatják, hogy magammal rántom az egész császárságot, ám nem ez a helyzet. Senki- nek nincsenek olyan erős vállalai, hogy azokon nyugodjék az egész Birodalom; az államok csakis akkor tűnnek

el, ha még az önmagukba vetett hitet is elveszítik.”²⁷ Ez egyébként kiválóan jelzi a konzervatív dilemmát: a konzervativizmus feladata ugyanis nem a forradalmak legyőzése, hanem azok megelőzése, és amelyik társadalom nem képes a megelőzésre – e társadalom értékeinek erodálódására a forradalom kitörésének pusztán ténye egyébként is rávilágított –, az nem lesz képes legyőzni sem a forradalmat – legalábbis a konzervatív értékek mentén semmiképp. A rendet, ha az egyszer szétesésnek indult, csakis az azt követő káosz megtapasztalása után lesz lehetséges helyreállítani.

FORDÍTOTTA TŐKE MÁRTON

JEGYZETEK

1. Clemens Metternich: *Aus Metternich's Nachgelassenen Papieren*, 8 kötet, szerk: Alfons von Klinkowström, Bécs, 1880. VIII, 340. A továbbiakban N. P.
2. N. P., VIII, 562.
3. N. P., III, 415.
4. N. P., VIII, 288.
5. N. P., VII, 633.
6. N. P., VIII, 236.
7. Metternich 1848. március 14-én mondott le a kancellári hivataláról.
8. N. P., VIII, 232.
9. N. P., III, 542.
10. N. P., VIII, 197.
11. N. P., VII, 636; VIII, 525.
12. N. P., VII, 635.
13. N. P., VIII, 556.
14. N. P., VIII, 468.
15. N. P., VII, 638.
16. N. P., III, 400.
17. N. P., VIII, 218.
18. N. P., III, 409.
19. Charles Webster: *British Diplomacy, 1813–15*, London, 1921. I, 547.
20. N. P., III, 415.
21. Heinrich von Srbik: *Metternich der Staatsmann und der Mensch*, 2 kötet, München, 1925. I, 354.
22. N. P., III, 375.
23. N. P., III, 347.
24. N. P., VIII, 467. Metternich ezt a kijelentést nem tartotta érvényesnek Nagy-Britanniára, hiszen ott az „Öfelsége Kormánya” elnevezés kifejezi az autoritás állandóságát.
25. N. P., VIII, 235.
26. N. P., I, 334.
27. N. P., VII, 626., VIII, 212.